

Magyarországi női lapok a XIX. század végéig

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

A nőket a társadalomban, a gazdasági életben és a családban elfoglalt különleges helyzetük a történelem folyamán nehezebben engedte az írott kultúrtermékekhez, mint a férfiakat. A középkorban csak az apácák vagy egyes rendkívüli gonddal nevelt — többnyire főrangú — nők tudtak olvasni. A könyvnyomtatás elterjedésével az olvasni tudó nők száma szaporodott ugyan, de még mindig messze mögötte maradt az olvasni tudó férfiak számának. A nők csak akkor juthattak hozzá nagyobb mértékben a kultúra betűbe öntött kincseihez, amikor nemcsak a fiúk, hanem a lányok tanítását is egyre jobban szorgalmazták, míg végre a múlt század folyamán kötelezővé tették. De még ekkor is hátrányban voltak a férfiakkal szemben. Gazdasági helyzetük, foglalkozási körük sokkal kevesebb időt, anyagi lehetőséget, sőt érdeklődési kört nyújtott számukra, tehát kevesebbet is olvastak. A nőnek a családban elfoglalt, lekötöttebb helyzete ugyancsak hátrányt jelentett. De ha igényük volt is az olvasásra — mint ahogy feltétlenül volt —, az írók nem tekintették feladatuknak, hogy ezzel törődjenek.

A nevelési viszonyoknak, a gazdasági helyzetnek és a nő családi lekööttségének lényeges változásai hozták magukkal azt az eredményt, hogy a nők olvasókká válhattak, sőt egy egészen különleges olvasóközöniséget alkothattak, melynek igényeivel, ízlésével és érdeklődési körével számolni kellett. Ez hozta létre az úgynevezett „női irodalmat”. A további fejlődés során már az időszaki sajtó is szükségesnek látja, hogy — akár politikai, akár üzleti érdektől hajtva — kielégítse a nők külön igényeit és megteremtse a kifejezetten nők számára készült sajtóorgánumot, amit gyűjtőnévvel — kissé pongyolán — női lapnak hívhatunk. Női lap elnevezésen tehát azokat az időszakos sajtótermékeket értjük, amelyek a nők különleges társadalmi, gazdasági és alkati helyzetéből folyó szükségleteket és igényeket kívánják kielégíteni.

Az effajta lapok kialakulásával és életével sajtótörténeti kutatóink nem sokat foglalkoztak. Pedig akár mint a szépirodalmi lapok egyik mellékága, akár mint a szaklapok egyik csoportja megérdemelte volna a külön méltányolást. A következőkben az első kísérletektől kezdve a századfordulóig ismertetem a magyar női lapok kifejlődését és életét.

Az első kísérletek

A XVIII. század elején Európában már írtak kifejezetten nők számára folyóiratokat. A híres angol hetilap, a *Spectator*, 1711-ben jelent meg és nyíltan hirdette, hogy közleményeit a nőknek szánja. Ezt követte több német lapocska, amely a nők behatóbb oktatását szorgalmazta. 1725-ben a *Die Vernünftigen Tadlerinnen* volt a legkiemelkedőbb, majd a század második felében a nálunk is ismert *Iris*, mely 1774-ben született, de már 1776-ban meg is szűnt. A német lapok közül külön érdeklődést érdemel a *Grätzer Frauenjournal* című hetilap, amely 1795. évi első évfolyamának alcímében és fedőlapján magyar vonatkozást is ígér („Oesterreichs und Hungariens Töchtern gewidmet von Neun Freundinnen ihres Geschlechts”), de egy-két pesti színházi hírt leszámítva, vajmi keveset ad.

Magyarországon az első magyarnyelvű időszaki sajtótermék nők számára az irodalomtörténeti szempontból is nagyjelentőségű *Uránia* volt. 1794 júliusában jelent meg az első kötet *Kármán* József és *Pajor* Gáspár szerkesztésében és kiadásában.¹ *Kármán* a főrendű asszonyok körében találta elsősorban közönségét, hiszen műveltségben és anyagiakban csak ők jöhettek számításba. A lapot mégis minden nőnek szánja, „hazánk szerelmes Leányainak, hogy tiszta, kellemes, hasznos társalkodónéja legyen nekik”.² Nem nagyon eredeti, de változatos összeállításban vallás- és hazaszeretetre buzdít; *Egy újj-házás levelei Barátjához*, *Fanni hagyományai*, *Fejvesztéség*, *A nemzet csinosodása* c. tanulmány, nemzeti házassági szokások, anekdoták, epigrammák képezik tartalmát. A második kötet — negyedév múlva — már „módit” is ismertet és gyakorlati tanácsokat ad (porcelánjavítás, bőrápolás, levesek, pogácsák készítése, húsfüstölés stb.).

Az *Uránia* Vácon *Gottlieb* Antal városi nyomdájában készült ékes, díszes betűkkel, nyolcadrét formátumban. Kiállításban messze felette áll a kezdetlegesebb korabeli szépirodalmi lapoknak és mégis mentegeti magát az első kötetben a „rosszatska” papír miatt, ezzel okolva a rézmetszetek nem megfelelő érvényesülését. A kötetek elején felsorolja előfizetőit (104, majd 38 név, kb. harmadrésze nő). A harmadik kötet után — 1795. áprilisban — bizonyára elsősorban az előfizetők kis száma, de valószínűleg politikai nehézségek miatt is meg kellett szűnnie. A következő kötetet még ki akarták adni, de közben *Kármán* meghalt és e korát megelőző kísérlet, mely „minden megkívánható tökéletességgel fel lévén ruházva, s beillett volna Európa elsőbb dámáinak tsinos kezeibe is”,³ félbeszakadt. Sokáig kísérlet sem történt hasonlóra.

1806 és 1809 között Pesten megjelent *Damenzeitung*—eine Auswahl der bessern orig. kleinen Aufsätze in Prosa und Versen — címmel hetenként kétszer egy időszakos sajtótermék, ennek azonban a női lapok fejlődésére hatása nem volt.

Ugyancsak nem jelentett fejlődést a *Laura* sem, melyet Révkomáromban adott ki *Gödörházi Gödör* József 1824-ben, a „pallérozottabb magyar Familiák számára”. A szerző olyan időszakos lapot akart kiadni, „mellyek által a nemzeti kultúra a Szép nem között is virágozhatnak.” Csak két füzet jelent meg belőle, tartalma is igen kezdetleges volt.

Ezután évtizedek következnek női lapok nélkül. Hiányukat részben az

almanachok pótolták, amelyek akkor egész Európában divatoztak. Bennük próbálták az év legjobb irodalmi alkotásait a közönség — elsősorban a jobbmódú polgári nőközönség — elé vinni. Nálunk a polgárság nincs kifejlődve, ezért leginkább csak a középnemesség asszonyaira számíthattak.⁴ Ilyen női vonatkozást is ígérő évkönyvek voltak az 1820-as évek folyamán a *Magyar Dámák Kalendáriuma*, a *Hébe*, a kolozsvári *Aglája* végül az *Aspasia*; de a *Kisfaludy* Károly által szerkesztett *Auróra* volt e korszak legtartalmasabb ilyenfajta kiadványa. A szerkesztő a Magyarországon elterjedt német almanachok kiszorítására törekedett vele, s a nőközönség olvasási kedvéért is versenyezett. *Bajza* és *Vörösmarty* is írtak az *Auróra*ba és tárgyunk szempontjából jelentős, hogy feltűnnek benne az első nőírók: *Dukai Takács* Judit és *Képlaky* Vilma.

A „divatlapok”

A kísérletek megmutatták, hogy a magyar nőkre, mint olvasóközönségre számítani lehet. Megvolt tehát a legfontosabb feltétele a női lapok megszületésének. A magyarországi női olvasóközönség értékelése a XIX. század első felében szinte romantikus színezetű volt. *Széchenyi* István a *Hitel* előszavában szép emléket állított ennek a hangulatnak: „...annyi nemes és szép, a mi az emberiséget fölemeli, a ti nemetek műve. Ti vizitek karjaitokon életbe a kised nevendéket s jó polgárrá nevelitek; a ti nemes tekintetetekből szí a férfi lelki erőt és elszánt bátorságot. S ha léte alkonyodik a haza ügyében, ti fontok koszorut homloka körül. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyalai, mely nélkültek, higyjétek, ki nem fejlík soha, vagy nem sokára elhervad; mert ti vontok minden körül bájta és életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót.”

Bizonyára nagyon merész és kellőképpen nem indokolható állítás volna azt mondani, hogy az 1830-as és 40-es évek népszerű irodalmi folyóiratai, az úgynevezett „divatlapok” már női lapok lettek volna. De az is bizonyos, hogy hatásuk a női olvasóközönség megszervezésére, érdeklődési körének tágítására, a vidéki olvasóközönség megteremtésére, továbbá a reformszmek terjesztésére igen nagy volt, sőt arra is sok jel mutat, hogy ezek a „divatlapok” fontosabbnak tartották a női olvasóközönséget, mint a férfi olvasókat. A nőknek ez az értékelése sokszor tudatos nyilatkozatokban jelentkezik, máskor pedig a lapban közölt divatképekből, az irodalmi rész könnyedebb színvonalából és a nők számára rendszeresített rovatokból lehet következtetni arra, hogy a szerkesztő érzi: nőolvasók nélkül a lap élete van veszélyeztetve.

Az első hazai „divatlap” a németnyelvű *Der Spiegel* volt. 1828-tól 1852-ig élt. Ő vezette be Magyarországon a divatkép-mellékletet. Női vonatkozása — leszámítva a rendszeresen közölt divathíreket — alig volt.

Az első magyar nyelvű „divatlap” a *Regélő*, 1833. ápr.-tól 1841. jún.-ig jelent meg. *Mátray* (Rothkrepf) Gábor szerkesztő bevezető soraiban a „kegyes Honleányok” pártfogásába ajánlja lapját s „hogy pedig lássa a’ tisztelt hon, milly tűz lobog lelkes leányainak is a’ honi nyelv terjedését óhajta szép keblökben”, közli a nő-előfizetők neveit. Ebből megállapítható,

hogy az előfizetők kb. egyharmada nő. *Mátray* nem nagy írói tehetség, de ügyes szervező és a nők érdeklődését divatképekkel is igyekszik megszerezni. Ezek miatt érdemesnek tartja harcba keveredni a *Der Spiegel* szerkesztőjével, aki a helytartótanácshoz fordul, hogy tiltsák meg a *Regélő*ben külföldi divatképek kiadását, illet egyedül csak ő közölhessen, *Mátray* elégedjek meg a magyar divatképekkel. *Mátray* azonban nem hátrált meg és továbbra is átvette a külföldi lapokból a divatképeket.⁵ Ezek a divatképek — amelyekkel a nőket hódígtatták magukhoz a folyóiratok — nemcsak sokba kerültek a kiadóknak, hanem beszerzésük gondot is okozott. A magyar „divatlapoknak” pl. egy királyi rendelet rendelkezése szerint tilos volt a bécsi divatlapok divatképeit másolni, csupán a külföldi pl. párizsi, londoni divatképeket vehették át.⁶

Az 1835—1839 között élő *Rajzolatok* a társasélet és divatvilágból szintén divatképekkel igyekszik a női olvasókat megnyerni. A lap szerkesztője és kiadója — *Munkácsy* János — divatképeihez magyarázatokat ad és ügyel a „külföldi főstékkal” színezett képek változatosságára is.

A *Garay*-féle *Regélő Pesti Divatlap* (1842—1844) úgy igyekezett a hölgyközönség támogatását megnyerni, hogy könnyű fajsúlyú olvasnivalót nyújtott, bár ezzel rontotta a lap irodalmi értékét. A belőle fejlődött *Pesti Divatlap* igyekszik ezt a hibát elkerülni. *Vahot* Imre jó szerkesztői érzékkel készíti a lapot. A divatképekre nagy gondot fordít. Erős nemzeti frazeológiával szerkeszt, a nők magyaros öltözködése érdekében agitál és divatképei már nem csupán a külföldi divatképek másolatai, hanem vannak közöttük magyaros divatot bemutató hazai képek is. A *Pesti Divatlap* mindig felszínen tartja a magyar nyelv, a magyar társasélet és a magyar szokások ügyét. Az 1. sz. közli *Garay* János a *Magyar Hölgy* c. költeményét, melynek bevezető soraival később sokszor találkozunk: „Magyar hölgynek születél, Áldd érte sorsodat...”

Midőn *Vahot* Imre *Petőfi* Sándort mintegy lekötötte lapja számára, a *Pesti Divatlap* elérte a 3000 előfizetőt, ami abban az időben páratlan eredmény volt. Biztosra vehetjük, hogy a nőolvasók tettek ki magukért, akiknek *Petőfi* volt kedvelt költőjük.

A *Regélő* 1842. évi 1200. lapján arról ad jelentést, hogy *Frankenburg* Adolf „példátlanul olcsó olvasmányt” fog kiadni *Magyar Életképek* címmel, „főleg a gyöngéd érzelmű hölgyeink erkölcs és ízlés nemesítésére”. A *Magyar Életképek* 1843. jan.-tól havi füzetekben jelent meg. *Fáy* András az előszóban a nők magyarosítására szenteli az egész lapot. Kifejti a nők magas hivatását, fájdalommal jegyzi meg, hogy „nagy része nőinknek még nem bírja ízelelni a magyar elemet, nem kíméletesen túrni a magyar élet olykori, még simulást váró kinövéseit;... társalgása, ízlése, érzete, sőt gyakran egész napi rende idegen zamatu”. Nem száraz fejtegetésekkel, hanem könnyű olvasmányokban kell a női kötelességeket megismertetni, amelyek a „jó magyar anyát, hitvest, háziasszonyt, barátnét s magyar polgárnőt egész üdvében, kellemében tüntessék elő.”⁷ Az időszakos füzetek népszerűsége tette lehetővé, hogy *Frankenburg* kierőszakolja a lapengedélyt az *Életképek*-re, melynek első száma 1844 elején jelent meg. Ebben *Lelkes Honleányok* címmel *Császár* Ferenc tollából ad beköszöntőt. Nem fukarkodik a szép szavakkal: „Ti se feledjétek, hogy nyelvünk éltető angyalai

vagytok, 's hogy valamint virág- 's illattalan az élet nélkületek: ugy különösen nyelvünk kellemet, társalgási csint, hajlékonyságot és finomságot csak a Ti szép ajkaitokrul nyerhetend.”

*Frankenburg*nak kitűnő érzéke volt a realitások iránt; egész szerkesztői működésével igazolta, hogy van ízlése és alkalmazkodó képessége és meg tudta kedveltetni lapját a nőolvasókkal. A „divatlapok” közül az *Életképeket* tekinthetjük leginkább a nők lapjának. Ez lehetett az ő idejében is a közfelfogás, mert nem egyszer támadják, hogy miért közöl tudományos értekezéseket a főleg nők számára szerkesztett lapban.⁸ Az *Életképek* divatképeken felül divatcsevegést is ad „Sarolta” tollából és a társasági élet híreire szintén nagy gondot fordít.

Mikor 1847. júl. 4-től *Jókai* veszi át a lap szerkesztését, „hölgyسالon” címmel külön rovatot nyit, melynek egyik érdekessége *Szendrey* Júlia menyasszonyi és fiatalasszonyi feljegyzései *Petőfjé Naplója* címmel.⁹ *Petőfivel* való házassága után Júlia rendes munkatársa lesz a lapnak s a „hölgyسالon” rovatba ír nőkről a nőknek.

A „divatlapok” között utoljára említjük a *Honderü-t* (1843. jan. 7-től 1848. ápr. 2-ig.). Szerkesztője — *Petrichevich Horváth* Lázár — a főnemességet akarta magyarosítani és a külföldieskedést kiirtani. Sajnos, hízelgésével és hajlongásával elvesztette népszerűségét és célját sem érte el, a „reformer szerepét az udvarias dandy vette át”.¹⁰ Pedig elsősorban ő is a nőkön keresztül akart hatni. Lapja fejlécén társalgó hölgyek szerepelnek, sok női vonatkozású vers, elbeszélés és egyéb írás jelenik meg a *Honderüben* és van állandó női rovata *Levelek Emíliahoz* címmel (zenei, társasági események, díszbédék, hírek Pest, Sopron és Bécsből stb.) P. H. L. aláírással, vagyis ezeket maga a szerkesztő írta. A *Honderü* népszerűsége és színvonala egyformán egyre csökkent. Hiába voltak párizsi képei a legszebbek, hiába volt kiállítása a legdíszesebb, a reformok gondolatától áthatott magyar nők a lapot nem támogatták.

1848 után

1848. márc. 15-e, a cenzura és a hírlapszabadság eltörlése után, lázas politikai tevékenység jellemzi a nemzetet és a sajtó ennek lesz hű kifejezője. A szépirodalom szinte teljesen megszűnik; a néhány régi folyóirat a megfogyatkozott olvasóközönség mellett még a fenntartás költségeit sem tudja magának biztosítani.

De a szabadságharcot vérbefojtják és már ismét ott lebeg a sajtó fölött a cenzura sötét árnyéka. S ebben az időben, mikor *Vörösmarty* bujdosik, *Petőfi* nincs — bár még hitték, hogy él —, *Jókai* a Bükk vadonában, *Erdélyi* János ismeretlen helyeken, *Arany* Nagyszalontára visszatérve, *Bajza* elkorodott lélekkel, *Czuczor* rabságban a *Riadó-ért*, *Sárosy* Gyula az *Arany-trombita* miatt üldözve, *Tompa* hadbírósa előtt, sok író besorozva, — akkor kezd vakmerő vállalkozásba a 40-es évek népszerű újságnovellistája: *Nagy* Ignác. 1849. nov. 15-én¹¹ napilapot indít *Hölgyfutár* címmel, mely „közlöny az irodalom, társasélet, művészet és divat köréből”, a német *Damen-Courier* nyomán (*Vadnay* szerint).

A *Hölgyfutár* célja: „a hölgyközönség mulattatása”.¹² Programot nem ad, csak kiválasztott közönséget szolgálja. Sokan mégis „divatlapnak” tekintik. Szerkesztője korábban a *Rajzolatok*, *Jelenkor* és *Budapesti Híradó* segédszerkesztője ill. munkatársa volt és már *Jókaitól* át akarta venni az *Életképek* szerkesztését. Az első számokat majdnem teljesen egyedül állítja elő. A lap naponként jelenik meg és így állandó kapcsolatot tart közönségével, ébren tartja az érdeklődést a szépirodalom iránt, sőt az indulás nehézségein túljutva kemény magyarságával ezt az érdeklődést még növelni tudja. A szabadságharcból veszi versei, novellái tárgyát, melyek hangja elégedetlenség, dac. Még *Kossuthról* és az emigráció többi tagjáról is mer írni néha.¹³

Egy-egy lappéldány ára egy ezüst garas. Vers, novella, a „Hírharang” mint jellemző rovat és a Nemzeti Színház megnyitása után a színházi rovat alkotja a 16 oldalas újság-alakú folyóirat tartalmát. A „Hírharang” Nagy Ignác szellemes beszámolója a napi eseményekről; sokszor gúnyosan ostromozza a közállapotokat. Bátorsága tetszik olvasóinak, de a sajtórendőrségtől megintést kap és ezért kénytelen enyhíteni ellenzéki hangnemén. Havonta egy „párisi divatképet”, évnegyedenként és időközönként egyéb képet is ad. Színes metszetei *Tyrolertől* és *Fuchsthallertől* igen szépek. Tartalmában sok a selejtes, sok vidékről Pestre került fiatal írórt pártol, akik itt akarják megőrizni magánéletük függetlenségét az irodalom akkori száraz és vékony kenyere mellett, zaklatás és nélkülözés között. Sok kritika hangzik el ellene. A vádakat maga is elismeri, de azzal menti lapját, hogy „orvosi fegyelem alatt sinlik, s minden velő és szinadó izesebb táplálék eltiltatik tőle, azért hát oly könnyű és halovány.”¹⁴ *Gyulai* éles hangon ostromozza.¹⁵ A *Hölgyfutár* szerkesztőjének viselkedése e kíméletlen kritikával szemben is megfontolt, nem merül bele olyan vitába, amely ébredező irodalmi életünkre káros lett volna.¹⁶ A lapban szereplő fiatalok mellett később ott találjuk *Frankenburger*t, *Lévayt*, *Vajdát*, *Szász Károlyt*, *Tóth Kálmánt*, *Tóth Endrét*, *Mentovichot* és más ismertebb nevű írókat és költőket is, a nőírók közül *Kanya Emiliát*, *Kempelen Rózát*, *Bulyovszky Lillát* és másokat és végül *Aranyt*, *Gyulait*, *Tompát*. A lap színvonala ebben az időben szépen emelkedik.

Próbálkozik esztétikai és történelmi cikkekkel is, de sikertelenül, megmarad „mulattató” lapnak. „Egy lap hamarabb halad, ha verebek, mintha fehér elefántok fogják elébe: a szempillanatot éltet egy lapot, nem a halhatatlanság” — vallja.¹⁷ Ezt a felfogást tükrözi a lap mindvégig; ami miatt végül *Arany* és *Gyulai* köre teljesen visszavonul tőle.

Nagy Ignác halála után 1854. ápr. 6-tól *Berecz Károly*, az addigi segédszerkesztő veszi át a lap szerkesztését, de nemsokára távozik a fővárosból és 1856. ápr. 1-től *Tóth Kálmán* kerül a szerkesztői székbe. Legbuzgóbb munkatársa *Vadnay Károly*. A lap tulajdonosa ekkor Nagy Ignác özvegye.

Berecz szintelen egyéniség volt, *Tóth* viszont költeményei miatt igen kedvelt a hölgyvilágban. Az ő kedvéért vonzódott a közönség a laphoz és rögtön érezhető volt az előfizetők megcsappant létszámán, ha *Tóth* kevesebbet írt. Szerkesztése alatt csak külsejében lett áttekinthetőbb a lap, irányában, tartalmában nem következett be változás. A szerkesztő legfontosabb feladatának a közönség ízlésének irányítását tartja, továbbá küzdelmet a nemzeti irányú irodalom mellett és a nemzeti színházért.¹⁸

Tóth alig félév múlva nehéz helyzetbe kerül, amikor a lap „bőköltő” kiadója, *Számvald*, Amerikába vitorlázik.¹⁹ „Az előfizetési pénz eltűnt, nekünk újévig harmadfél hónapon át semmiből kellett a lapot kiállítanunk” — írja *Vadnay*, a segédszerkesztő. De mecénásai segítségével a lap meg tud jelenni, sőt másodvirágzását éli, amit *Tóth* nevének varázsával ér el. Még *Prottmann* rendőrfőnök is melegen pártolja a politikailag ekkor még szintelen jeles költőt, amiből arra kell következtetnünk, hogy *Prottmann* felesége (*Prottmanné* előkelő származású magyar nő volt) vagy annak nőismerősei szívesen olvasták a *Hölgyfutárt*.²⁰ 1856-ban már 1800 előfizetője volt, pedig 1854. ápr.-ban csak 370 volt az előfizetők száma.²¹

Tóth nevesebb írókat szervez be, bevezeti a könyvismertetést és a könyvbírálatot; ennek színvonala nem volt különösen magas, de alkalmas volt arra, hogy a közönség ízlését fejlessze és irányítsa.

1856 vége felé a sajtórendőrségtől megkapta a lap a második megintést — amely után már betiltás következik —, mert megdicséri a jogászokat, akik magyar ruhában akartak megjelenni báljukon.²³ De azért továbbra is pártol minden hazafias megmozdulást (1859-es *Kazinczy*-ünnepségek, az Akadémia új életre keltése, a magyar ruha térhódítása stb.). Női divatképei között is van több, amely a magyar divatot propagálja. Az októberi diplomától kezdve a megújuló politikai élet az írókat és a közönséget másfelé vonzza. *Tóth* Kálmán a *Bolond Miskát* indítja meg (1860. jún. 4.), majd sajtóvétség miatt fogságba kerül; a *Hölgyfutár* elveszti népszerű szerkesztőjét, színvonala leromlik és mikorra *Tóth* fogságából visszatér, közönségét már nem tudja tartósan visszahódítani. Ekkor már a sajtó további fejlődéséből kiszorulnak a vegyestartalmú folyóiratok és helyüket a szórakoztató képes folyóiratok, majd később a szaklapok és ismeretterjesztő lapok foglalják el. Még rövid időre erőre kap a *Hölgyfutár*, de *Tóth* és *Vadnay* összekülönbözése után *Tóth* elhagyja a lapot. A gyakori szerkesztőváltozás csak súlyosbítja a nehézségeket és a *Hölgyfutár* másféléves haldoklás után 1864. nov. 6-án utoljára jelenik meg. 10 év alatt 781 eredeti novellát, regényt közölt, továbbá 176 fordítást, tehát majdnem ezer prózai elbeszélő művet. Ebben a tekintetben minden más időszakai sajtótermékünket felülmúlta.²⁴

A *Hölgyfutár*nak igen erős versenytársa akadt a „kizárólagosan női lap”-ban, a *Nővilág*-ban, amely 1857. jan. 1-én indult *Vajda* János szerkesztésében. A *Nővilág* „a magyar hölgyek számára” évi 5 forintért, negyedrébten — eleinte hetenként, 1861. febr. 1-től kéthetenként — jelent meg. Kiadója *Heckenast*, új olcsó „divatlapnak” szánta, de szerkesztője „kizárólagosan női”-nek nevezi nem egyszer —, s ha tartalmát nézzük, nem alap nélkül.

Bevezetőjében egy eléggé elfeledett cikksorozatot indít meg *Vajda* *A szépről a szépekhez* címmel. Ebben az eszményi szép hatásait fejtegeti, s a nálunk létező sok-sok szépség megismerésére buzdítja a nőket. Magyarságot, szelid erkölcsöt, műveltséget hirdet. Az első számból kiemelkedik *Petőfi: Még nyílnak a völgyben...* c. (ez a cím!) verse és *Jókai: Uj decameron* címmel megindított novellasorozata. Bátorítja a nőírókat, elsőbbségi jogot adva nekik a férfiak előtt a „házigazdaság”, „női műiskola”, „családi élet” rovatokban. Kér gyakorlati életbe vágó cikket „minél egyszerűbb modor-

ban, szorosan tárgyilagos tartalommal s minden bevezetési szószaporítás nélkül". Tisztában van azzal, amit adni akar és ezt a lap gondosan tagolt felosztása is mutatja. Rovatai: mulattató olvasmányok —, tudósítások a divatvilágból, brüsszeli levelek *Jósika* Júliától, pesti levelek *Beöthy* Lászlótól, *Székely* Józseftől és *Romeotól* —, közlemények az irodalom, művészet és társasélet köréből (apróságok írók életéből, könyvek ismertetése, hírek, irodalmi kis viták, színházi hírek és bírálatok, tudós társaságok, egyletek működése, nemzeti kaszinó, zenei és művészeti világ, táncvigalmak —, házi gazdaság (tudnivalók a háztartás, konyhaművészet, kertészet stb. köréből) —, divatképek, mintalapak —, levelezés (vidékről is) —, hirdetések (női munkakörbe vágó elfoglaltságra, tanításra, divatüzletekre stb.) —, általános illemszabályok, később talányok, társasjátékok —, galambposta (a szerkesztő üzenetei; jellemző pl. egy felhívása: Írjon rövid tömörséggel egy cikket „A konyha orvosi szempontból” cím alatt, mely főzésre, étkezésre, egészségi tekintetben gyakorlati útmutatásul szolgáljon),²⁵ végül női műiskola (mintagyűjtések, papírvirágok, kézimunka készítése stb.).

Fejléce: három nőalak női teendővel a tudományt és művészetet meg személyesítő ábrák között; a cím divatos, cikornyás betűkkel közepén. Később változik a kép (1858-ban), de az illusztrációk akkor is jelzik a lap célját.

Vajda találkozása a nőközönsséggel szerencsés volt. Annnyira megkedvelték újszerű, változatos és gyakorlati tartalmú lapját, hogy a remélt előfizetői létszámnál többet kapott és az első négy számot újra kellett nyomtatnia. *Vajda* a „szép nem”-nek tudott szépeket mondani, s ha nem volt is hajlékony és simulékony — egyes kritikusok ezt tartják róla — azt vallja, hogy az író, ha olvastatni akarja magát, alkalmazkodik a nőkhöz, s ha megfelelő nyelvezettel adja elő mondanivalóit, mindent meg is tud értetni velük. Irigylet szerkesztő lesz, irigylet közönységét és ő szívesen szerkeszti a *Nővilágot*, noha nem sokat jövedelmez számára.

Az irodalomban *Vajda* a konzervatív és a hivatalos epigon irodalom ellenzéke. Őt tartják vezetőjüknek a fiatal ellenzéki írók *Kemény* és *Gyulai* akadémiázusa ellen,²⁶ és ezért vonzódtak hozzá a század utolsó negyedének haladó fiatal írói, majd később a *Nyugat* írói és *Ady*.²⁷

Eleinte a lap munkatársai ritkán választották tárgyukat a női hivatás, ízlés és a gyakorlati élet köréből. Pályázatokkal akarja ezt a célt jobban megközelíteni. 1857-ben pl. pályázatot hirdet a *Nővilágban* megjelent és a közönsségnek legjobban tetsző művek jutalmazására. A pályázati felhívás szerint pályamunkának számít minden vers vagy prózai mű, amely az 1857. év második felében a *Nővilágban* megjelent. A legjobb próza $\frac{1}{2}$ vagy $\frac{1}{4}$ ív terjedelemben („beszély, humoreszk, elmefuttatás, életírás” stb.) 16 db arany —, a legjobb költemény (dal, románc vagy ballada) 8 arany jutalomban részesül. Az a pályamunka nyer, amelyre a következő évi előfizetés alkalmával legtöbb előfizető adja szavazatát. Így igyekszik fenntartani a közönsség érdeklődését, megismerni az olvasók ízlését és jobban kiválasztani a közönsségnek megfelelő műveket.

A *Nővilág* színvonalára ügyelt, tehetségtelen kezdők nem is mertek próbálkozni nála. A lappal legközelebbi kapcsolatban *Pompéry* János volt 1857. dec. 6-tól, miután otthagya a *Pesti Napló* szerkesztését; *Vas* Gereben

NŐVILÁG.

HETILAP A MAGYAR HÖLGYEK SZÁMÁRA.

Előzetési díj helyben kiadóhivatalból előhordva negyedévre 1 ft. 15 kr., félévre 2 ft. 30 kr., egészévre 5 ft. —
Vidékre postán vagy helyben házhoz hordatva negyedévre 1 R. 30 kr., félévre 3 ft., egészévre 6 ft.

Szerkesztési iroda: Szentgyörgyi tér 3. szám. Kiadó-hivatal: Pesten egyetem-utca 4. szám.

Szépről, a szépekhez.

Gyönyörű paradicsomkertei a szép magyar hazának, tejmézes folyamokkal övezett, isten-áldott boldog kúriák, ti hajdani kis királyságok, fölmagozva bizodalmas, barátságos burjással, betetőzve szép vadrózsákkal, körülölelve szerelmetes iszalaggal — ti egykor vidám, örömhangesz fészkek, mért vagytok olyan szomorúk, mint a féllábon gunnyasztó gólya az ősi pusztaságon, melynek egyik szárnyát kegyelet nélküli vadász kezek törték el?

Mi lelt benneteket, mi titkos vágy szállott meg, mit kívántok — miért vagytok oly egyhanguak, kedveszakadtak, mintha virrasztanátok, holott nappal van fölöttünk, fényes nappal?

Honnan van, hogy belétek lépve, nem örülök úgy mint gyerekkoromban, üresnek találom a házat és környékét kívül belül, valami nagy hiányt érzek, csaknem oly szükségemnek hiányát, mint

a levegő, mely nélkül némán, panasztalan kellene megfuladnom . . .

Eljön a gólya hozzátok a messze messze Indiáról, ti szivesen látjátok most is a tavasz hirdetőjét, — sőt e szent madarat most is sérthetlen tiszteletben tartjátok, mint azelőtt . . . de mégis érzitek, hogy e régi ingyen hírnökön kívül egyéb is kellene, minek nevét nem tudjátok.

Ó az idő, az idő — ez a kényen, gyermekes öreg, olyan válogatós, mind-egyre újabb, újabb eledelre, vágynak, — egykor beérte: ló, pipa, puska, kopóval, a háztetőn gólyával, s most valami egyéb is kell, minélkül nem ízlik jól az étel, nem diszlik a kert, nem áll jól tea-tünkön a ruha, s egyáltalában minden oly félszeg, sületlen, hogyha az ember aztán unalmában Pestre megy, ott meg uton utfélen élczet szór rá az a furfangos fiatalág . . .

1857 végétől dolgozott a *Nővilág*ba; *Beöthy* László, a „tárcalevelek” írója pedig korai haláláig. Személyileg közel állt *Vajdához Zilahy* Károly (Kelen álnéven), aki követi őt a *Magyar Sajtó*hoz is, mint színi-kritikus. Novella-íróink közül legtöbbször *Jókai* nevével találkozunk, aki elbeszéléseiben különös tekintettel volt a nőközönségre, a nőírók közül pedig *Jósika* Júliával, aki társaséleti elveket fejteget finom melegséggel cikkeiben. Itt találkozunk először *Bajza* Lenke nevével is.

1858 végére olyan népszerűséget ért el a *Nővilág* a közönségnél, amilyent a *Hölgyfutár*on kívül egy hazai lap sem. Ha számbavesszük terjedelmét, tartalmát, pontosságát, mellékleteit, olcsóságát és összehasonlítjuk egyéb lapjaink vagy akár hasonló külföldi vállalatok lapjaival, ez érthető is. Kiállítása tetszetős, ízléses, színes borítékjának belső oldalán már 1857. júliustól vidéki tudósításokat, hirdetések is hoz, évente 50 műmellékletet, acélmetszeteket, színezett divatképeket, minta- és szőnyegrajzokat vagy zeneműveket ad. Mintarajzai még szebbek a Bécsben megjelenő korabeli *Iris* rajzainál, műmellékleteivel sem előzi meg ez a külföldi versenytárs.²⁸ Szerkesztői törekedtek is arra, hogy a hazánkba járó külföldi lapokat nélkülözhetővé tegyék. Az 50-es évek végén még mindig 6000 példányban jártak a fővárosba a divatos külföldi lapok,²⁹ pedig nagy részük értéktelenebb volt a hazai lapoknál.

1859-ben a szerkesztőség újabb ötlettel foglalkozik: „korszerű magyar női divatlapot” is akar nyújtani, „amely a magyar hazai szépirodalom s művészet megismerésében is lelkiismeretes, hű útmutatója legyen minden igaz honleánynak”.³⁰ 1859-ben annyi előfizetője volt, mint a többi hazai divatlapnak együtt. A külföldi lapok elleni küzdelemben pedig mozgalmat indít, hogy az *Augsburger Allgemeine Zeitung* és a lipcsei *Illustrierte Zeitung* ne kerüljön magyar kézbe. Több kaszinó nyomban eleget is tett a főlhívásnak.³¹ A divatrajzokat — melyek lényeges részét képezték a lapnak — Párizsból kapta és az eredeti párizsi lapokkal majdnem egyidőben küldötte szét. Így a divatimádóknak sem érte meg, hogy külön külföldi lapokat járassanak. A magyar divat terén annak „őseredeti előnyeit általánossá” akarta tenni s a „benne rejlő ízlést, eleganciát, összhangot a nagyközönség tulajdonává tenni, s a magyar divat dicsőségét hirdetni”. A *Nővilág* tovább halad a siker útján. 1860. febr.-ban oly sok új előfizetésről számol be, hogy lappéldányokat az év elejéig visszamenőleg már nem tud adni, hanem csak márc. 1-től fogad el új előfizetést. Pedig időközben megjelenik a bélyegdíjról szóló rendelet — mely szerint minden számra 1 krajcáros bélyeget kell ragasztani — és emiatt 7 forint 40 krajcárra kellett emelni az előfizetési díjat. 1861-ben a politikai élet megélénkülésével a lap helyet ad a politikának is oly módon, hogy havonta csak kétszer jelenik meg 5 forintért vagy a *Politikai Ujdonság*-gal — amelynek szintén 5 forint az előfizetési ára — 9 forintért.

Az 1861. év végén azonban *Vajdát* elragadja a politika, átveszi a *Magyar Sajtó* szerkesztését és a *Csatárt* is szerkeszti. Érdekes, hogy a *Csatár* megindulása előtt az a hiedelem volt elterjedve, hogy női lap lesz. *Arany Szépirodalmi Figyelő*-je 1860. dec. 19. számában a vegyes rovatban azt írja a jövődő lapról: „... főleg a női közönség igényét tartaná szem előtt. A gondolatot a mostani politikával szaturált levegőben praetiosusnak

Az első magyar nőszerkesztő lapja

tartjuk.” — A Képes Újság 1860. dec. 30-i száma hírt közöl arról, hogy Vajda engedélyt kapott a Csatárra, „mely magában egyesíti a politikát, szépirodalmat s a divatot. Mint halljuk, nőknek van szánva. Vajda elismert szerkesztői tapintatától csak élvezettest várhatnak olvasónőink.” Hogy erre a tévedésre Vajda adott-e alapot, vagy csupán a *Nővilág* népszerű szerkesztőjéről tételezték fel ez alkalommal is a nők szolgálatát, nem látható tisztán. A *Csatár* — kétségkívül — kezdettől fogva politikai és nem női lap volt.

Amikor tehát Vajda áttér a politikai lapok szerkesztésére, a *Nővilág* szerkesztése átcsúszik Bajza Lenke és Bajza Jenő — az eddigi főmunkatárs — kezeibe s hanyatlani kezd. 1863-ban újságalakban jelenik meg: cél, ár ugyanaz s még mindig a legolcsóbb lap. A külföldi divatlapok ellen folytatott harcban új eszközhöz folyamodik: elvállal vidéki megrendeléseket, megbízást mindennemű divatcikk bevásárlására. Kálnay Pál — a lap „divatszaki művezetője” — intézi el ezeket a megrendeléseket „Alter elsőrendű divattermének közreműködésével”. A lap divatképei a magyar divatot reklámozzák Kálnay aláírással. A képeket Rohn és Grund nyomda nyomta, több képe pedig Berlinből való. A lap mégis veszít népszerűségéből. Már hiába tér vissza Vajda ténylegesen is a laphoz —, betegsége és sajtóvétség miatt elszünetelt fogság után — nem tudja azt felemelni. Hisz közben az ő népszerűsége is csökkent, sőt politikai cikkei és *Thaly* inzultálása miatt valóságos bojkott jött létre ellene. A csaknem 8 év előtt indult *Nővilágot*, amely valamikor a legtöbb előfizetőt tudta felmutatni, 1864. szept.-ben Heckenast már nem akarja kiadni, pedig még mindig van 800 előfizetője. 1864. szept. 25-én a lap bejelenti megszűnését³² és a kiadó az előfizetőknek a *Vasárnapi Újsággal* ad kárpótlást az év végéig.

Az 1863—1864-es ínséges években majdnem minden szépirodalmi lap megszűnt, de túlélte őket az 1860. okt. 14-én *Szegfi* Mórné *Kanya* Emilia szerkesztésében megindult *Családi Kör*. Címe szerint „hetilap a művelt magyar hölgyek számára”. Alapítója az első magyar nőszerkesztő, kitűnő asszony, a női munkakör kiszélesítésének buzgó apostola. Már az 1850-es években írogatott, de csak 1857-ben lépett fel Emilia néven a *Hölgyfutár*-ban és a *Napkeletben*. Az elnyomatás korszakában majdnem minden szépirodalmi lap ünnepelt költője lett. Ő volt a kezdeményezője annak a női mozgalomnak, melynek eredményeképpen a magyar nők díszes emlékönyvvel tisztelték meg *Jósikát* félszázados írói jubileuma alkalmából. Az 1850-es években alakult írói segélyző egyesületért egymaga többet tett, mint az összes pesti lapok együttvéve. Az 1860-as évek elején az országos nagy ínség alkalmával munkái jövedelmét — mintegy 8—10 ezer forintot — följajlotta a szűkölködőknek. *Petőfi*nek rajongója volt; a *Petőfi Társaság* alapításának gondolatát tőle származtatják. Szerkesztője a *Magyar Nők Könyvtárának*. Hirdeti, hogy a magyar nők képességeivel az egész nemzetre hatni lehet, ha ezeket a tulajdonságokat gondos és célirányos neveléssel és a társadalmi viszonyok kedvező befolyása által kifejleszteni s az így szellemileg és erkölcsileg kiművelt nőinket abba az állásba helyeznénk, melyekre az emberiség törvényeinél fogva jogosítva vannak, nem vonhatná senki kétségbe előnyös befolyásukat a politikára, irodalom terén és erkölcs tekintetében.

Az ő idejében „ritka volt az olyan női társaság, ahol komolyabb tárgyról szó esett, ott is, ahol megtörtént, inkább csak a hazai események s divatközlönyök terén”. Amikor hozzáfog az új lap szerkesztéséhez, „erős szándékkal kívánja megkezdeni a magyar nők világirodalmi emancipációját”, ezért állandó rovatot nyit a komolyabb tárgyú, ismeretterjesztő értekezések számára. Ebben jóval többet ad, mint az eddigi folyóiratok; élénk volt felületesség nélkül, oktató de nem tudakoskodott. Ezzel volt az emancipált nő, aki nem irigyli a férfi szerepét, dolgozik a haza, az emberiség érdekében és azt vallja: „marad elég tér e korlátokon belül is a köztevékenységre, példaadásra, s nem kell, hogy megölje a politika a nőiséget”.

Hogy a lap szükséges volt, azt bizonyítja több mint 20 éves fennállása. Pedig nem volt könnyű dolga, amikor irodalmi-, divat- és ami legfőbb, női közlönnyt akart alapítani és irányítani a „kettős magyar haza” leányai számára.

A *Családi Kör* a magyar asszonyok kedvelt hetilapja lett. Ezzel pedig Emilia, akit műveltsége magasan kiemelt kortársai közül és aki a 60-as, 70-es évek társaséletének jelentős tényezője természetes kedvessége, szeretetre méltó modora és műveltsége folytán. Egyéniségével azokat is megnyerte, akiket irodalmi tevékenységével nem nyerhetett meg. *Arany*-tól kezdve az irodalom minden jelesét munkatársnak vallhatta. Mind a szépirodalmi, mind a tárca rovatban felette áll a *Családi Kör* a *Napkelet*nek, *Nővilágnak*, *Divatcsarnoknak*, a *Nefejejtsről* nem is szólva. Nem „mulatva-oktató”, hanem alapos, komoly cikkeket közöl sokszor a nőkérdésről és az időszerű kérdésekről *Brassai* Sámuel, *Falk* Miksa, *Szász* Károly tollából. Emilia elbeszéléseken kívül iránycikkeket, továbbá élet- és jellemrajzokat ír; ez utóbbiak könyvnyomatatos arcképekkel jelennek meg. A 60-as években

már igen divatos tárca —y —y aláírással a hét történetét ismerteti; olykor szegényes, de máskor túlcserél, mint a hegyipatak. A „budapesti hírvivő” rovat néhány híre: A Nemzeti Múzeumnak kik ajándékoztak érmet, arcképet vagy egyes értékes darabokat —, *Kisfaludy* Károlytól milyen ereklyék érkeztek —, a nővilág ismét megjelent a megyeháza karzatain —, mikor kezdődnek az egyetemi tanítások —, milyen új pénzeket vernek —, a nővilág figyelmének felhívása a divatkereskedésekbe érkezett árukra —, a hírlapok és folyóiratok reklámozása —, „magyar zenekör” külföldi sikerei —, *Gyulai* akadémiai székfoglalója —, a Nemzeti Múzeum kertjének javítására rendezett „zenészet és szavalati dalidó” (1860. dec.), — és ezerféle más, ami nemcsak színessé tette a lapot, hanem tágitotta az olvasók érdeklődési körét. A „külföldi hírek” c. rovatban olvassunk a nők szerepléséről nyilvános hivatalokban —, szentpétervári egyetemen tanuló jogtudósnőről —, magyar dalok sikeréről a Paganini színházban stb. Történelmi nagyjainkról szépek a litografált illusztrációk. „Irodalom- és művészet” összefoglaló cím alatt *Szendrey* Júlia versei, új könyvek, lapok, regények, nevelési-, történelmi- és zenei művek, valamint színdarabok ismertetése szerepelnek. Gazdasszonyoknak mindenféle tudnivaló, azután még vegyesen rejtvények, táj- és néprajzi közlemények, szerkesztői üzenetek és hirdetések. Minden számban divattudósítás és női munkák magyarázata, havonként színezett divatképek, műmellékletek, női munkák mintalapja stb. Borítéklapja ízléses, szerény kiállítás a lapfejen barátságos hangulatú, derűs családi kép.

A *Családi Kör* 20 éven át volt a magyar családok lapja és nagy szerepe van abban, hogy mindinkább kiszorult az addig közkedvelt *Gartenlaube*. A lap *Mahotka* szerint 1879-ig állott fenn,³³ ez azonban téves, mert még 1880. jan.-ból is föllelhető két szám.

A másik lényegesen rövidebb életű, de komoly célú és jelentőségű női lap volt a *Vachott* Sándorné szerkesztésében és később kiadásában is megjelenő *Anyák Hetilapja*. Nemes céllal indul. „Hazánk nagyfontosságú időszakot él, szükség van fiainak összes erejére”, szükséges „az anyákat elősegíteni szent hivatásukban, a nevelésben és valódi, nemes, erkölcsös családi élet megalapításában, mely minden nemzet szerencséje és jólétének szülőforrása”. — *Vachott* Sándorné ecsedi *Csapó* Mária társadalmi állása, eddigi irodalmi munkássága, hírneve reményre jogosít. Baráti kapcsolatban áll *Petőfi*vel és családi összeköttetésben *Bajza*val. 1840 és 1860 közt igen sok verset és elbeszélést írt az ifjúság számára. Férje tragikus halála után *Deák* és *Eötvös* támogatják. *Eötvös* biztatására vállalja a lap szerkesztését. Az irodalomban is nem egyszer említik egy hasonló tartalmú lap hiányát. A magyar nők buzgón pártolják nemzeti irodalmunkat, az *Anyák Hetilapja*-nak fogadtatása mégsem kedvező. 1861-ben ugyanis nemzetünk ismét a politikai élet gondolatkörében él és olyan vállalkozás, amely a politikával nincs közvetlen összeköttetésben, sőt azt teljesen kizárja, ebben az időben szélesebb olvasóközönséget nem találhat. Az első félév végén még 200 előfizetője sincs. De *Eötvös* újabb biztatására tovább folytatja a szerkesztést. „Nincs okunk kételkedni oly vállalat jövőjén, mely e célok előmozdítását tűzte ki magának, főképp midőn e vállalatot az vezeti, ki dicső, de szerencsétlen férjének oldalán s mint anya, méltónak mutatta magát, hogy e hon

hölgyeihez azon nehéz, de nemes hivatásról szóljon, mely iránt közöttük sokan lelkesülnek, de melyet több áldozattal nálánál senki sem teljesíthet” — írja *Eötvös*, midőn a szerkesztő részvétlenségéről számol be neki. 1861. ápr. 6-tól az év végéig él csak az *Anyák Hetilapja*, de a következő év elején *Szünőrák* címmel havonta jelenik meg. Külső kiállításban szebb lesz, tartalma nem csupán az anyáknak, hanem az egész családnak szól és terjedelme is megnövekszik. Az új lap a nőt a családi élet központjában igyekszik kielégíteni. Az aktuális témákat mellőzi azzal, hogy ezeket a szépirodalmi és divatlapok úgyis bőséggel tárgyalják, ezek helyett lelket és ízlést nemesítő olvasmányokkal, történeti és földrajzi ismertetésekkel, a nagy emberek életrajzával, hazai és külföldi népszokásokkal, találmányokkal, utazásokkal, ismeretterjesztő cikkekkel, adomákkal, aranymondásokkal, mesékkel, mondákkal, zenei, irodalmi és művészeti apróságokkal lép az olvasó elé. Külön „női ismerettár”-at ad, hogy mindent együtt találjanak, ami őket érdekelheti.

Bár a cél nemes volt s a lapnál jeles írók működtek közre (*Arany, Eötvös, Jósika, Podmaniczky, Tóth Lőrinc, Lukács Mór, ír Fáy, Garay, Vachottné, Wohl Janka, Szász Károly, Szendrey Júlia*), mégis csak a kiadó áldozatkészségéből maradhatott fenn addig is, amíg 1862. aug.-ban a 6. számmal végleg meg nem szűnt. Annyi előfizetője sem volt, hogy az előfizetési díjak a nyomdai költséget fedezték volna.³⁴

Vachottné alkotókedvét nem vette el a sikertelenség. Újabb vállalkozásba kezd. Ugyancsak *Deák* és *Eötvös* biztatására jelenteti meg a *Magyar Gazdasszonyok Hetilapját* 1863-tól hetenkint. Kiadója a Magyar Gazdasszonyok Egylete, jótékony egyesület, célja az árva gyermekek megmentése az anyagi és erkölcsi nyomortól. A lap azért is kéri a támogatást, mert „a fölös jövedelem a megmentettek számát gyarapítja”.

A lap szépirodalmi része több kiváló író és íróő közreműködése mellett gazdag, érdekes és szórakoztató. „Gazdasszonyi tárcája” figyelemre méltó; a neveléssel is behatóan foglalkozik, ezenfelül háztartási tudnivalókat ad (ételek készítése, piaci árak, ételreceptek, „mind kikísérletezés után” stb.), továbbá irodalmi és művészeti rövid híreket és természetesen az egyesület híreit. A lap — bár női lap — mint egyesületi közlöny nem tartja magához méltónak, hogy divatmintákat adjon. Mégis gazdasszonyi tárcájában néha divathíreket is közöl és segítségét főlajánlja bármi ilyen irányú kérdésben; magánúton küld is pl. szabásmintát.

A *Magyar Gazdasszonyok Hetilapja* sem tudott olyan sikert elérni, mint amelyet megérdemelt volna. Szükségességét a korabeli lapok is elismerték. Még *Vajda* is, a *Nővilág* szerkesztője, örömmel üdvözölte lapjában az első számot, mint közhasznú lapot, bár szinte fenyegetően figyelmezteti, nehogy hasonló sorsra jusson, mint a többi „megfelelőleg szerkesztett, de a közhasznúság céljában megbukott közlöny” és hogy maradjon szorosan a címében kimondott szakmánál. Nem tartja belevalónak a novellát, költészetet, élcelődő csevegést, és ezek miatt az első számot nem véli a legszerecsébb előhírnöknek.³⁵ A *Magyar Gazdasszonyok Hetilapját* elsodorja a nehéz gazdasági helyzet 1865. szeptemberében.

A „divatlapok” késői hajtásai

A régi „divatlapok” mintájára indul, de csaknem teljesen a női olvasóközönségre támaszkodik a *Divatcsarnok* 1853. már. 17-től Császár Ferenc szerkesztésében.

Császár a szabadságharc előtt finomkodó szalonköltő, 1850-ben a *Pesti Napló* szerkesztésére kap megbízást „aulikus érzelmeinek ismeretében”, de onnan egy tévedés következtében távoznia kell.³⁶ Elszakadni ezután sem tud az irodalomtól és ügyvédi foglalkozása mellett egy *Gartenlaube*-féle folyóirattal akarja megnyerni a magyar nyelv számára a főúri és a konzervatív köröket. Folyóiratát a „művelt társalgás csarnokává” kívánja tenni s meg akarja szüntetni azt az előítéletet, hogy „a mi gyönyörű magyar nyelvünk épp oly kevésé alkalmas a tudományoknak kellemes modorban előadására, s a csinnal társalgásra, mint romlatlan lelkünk s ép, erős kedélyünk a művelődésre”.³⁷

Az arisztokratikus *Honderű* nyomában halad a *Divatcsarnok* „az úri-kisasszonyok mulatva-oktató folyóirata, számúzve mindent, ami a jónevelést és női szemérmert sértené”. Ennek a célnak megvalósítása jegyében állítja össze a vezércikkeket, a „beszélyeket”, a költeményeket és az életrajzokat. A „nők világa”-ban Viola aláírással ad tanácsokat az eszményekért küzdő *Horváth* Janka, a *Magyar Hírlap* munkatársa; a divatrovatban *Sarolta* számol be mindenről, ami ezen a területen érdekelheti olvasóit; a „társaséleti szemlében” *Rózságyi* cseveg; a pesti eseményekről *Lauka* Gusztáv ír könnyed stílusban; a borítékon fővárosi hírek, vidéki levelek és *Országh* Antal párizsi tudósításai vannak. Minden számban szép színes — legtöbbször *Fuchsthaller*-féle metszet a magyar divatot kedvelteti meg. Ezeket ifj. *Werfer* Károly nyomdája állítja elő. A „hírvivő” elsősorban a császári ház tagjainak személyi híreiről számol be, csak azután másokról is, ha marad hely. A szerkesztői üzenetek elve: „nem fogjuk lekicsinyelni a legparányibb erőt sem és kímélettel kezelünk minden írást, ami nem selejtes, silány és rossz”.

Ilyen szerkesztési elvek mellett természetes, hogy vezető íróink nem írnak bele. *Tompából* és *Lévayból* nagy megbotránkozást vált ki *Arany* nevének feltűnése a lapban, de *Arany*nak az a felfogása, hogy „miután a *Divatcsarnok*nak sok előfizetője van, minden nyeglesége mellett is szaloni lap, visszavonulni nem lehet, ha azt nem akarjuk, hogy a felsőbb körök számára egy újabb *Honderű* keletkezzék, vagy néhány ügyetlen kezdő az összes magyar költészetet megutáltassa velök”.³⁸ Habár *Arany* felfogása nem találkozott teljes megértéssel, mégis *Lévay* és *Tompa* is kezd írni a lapba. *Arany* ugyan hamarosan visszavonul, igaz, hogy leginkább azért, mert a *Divatcsarnok* közölte *Kazinczy* Gábor éles cikkét a népiesség ellen. Ez a cikk más lapok íróinak figyelmét is magára vonja és a *Szépirodalmi Lapok* megszűnése után sok új munkatársat kap a *Divatcsarnok*. A lap irodalmi színvonala emelkedik, de Császár betegeskedése alatt *Friebeisz* „művezér” nem sokáig tudja tartani ezt a színvonalat. Különösen sokat ront a számos ízetlen fordítás külföldi ismeretlen szerzőktől. A *Vasárnapi Újság* megindulásával írógárdája elpártol, *Friebeisz* is leköszön és *Délibáb*-jával gyilkos versenyt indít. Császárnak most már a *Gartenlaube*-stílussal

sem sikerül fenntartania magát, a közönség másfelé érdeklődik, *Császár* betegeskedik és a lapnak 1856. márc. 30-án meg kell szünnie.

1857. jan.-ban *Császár* megegyeszer megpróbálkozik most már havonkénti megjelentetéssel, de a korábbi tartalommal és szellemben. *Császár* haláláig — 1858. aug.-ig — él így a lap, majd ezután az elnyomatás korának egyik legszerencsétlenebb szerkesztője, *Szilágyi* Virgil veszi kezébe. Unalmas, nagyképű beköszöntője után nem lehet sokat várni. Hiába főmunkatársa „a hölgyek egyik kedvenc írója”: *Szabó* Richárd, ketten együtt is csak szegényes, sőt sivár lapot adnak. *Császár* „igénytelen kisasszony-lapjában” legalább volt sok kedvesség, de most — bár *Vadnay* Károly visz egy kis élénkséget az általa szerkesztett „budapesti rovat”-ba — teljesen megunja közönsége. *Szilágyi* is, *Vadnay* is mihamar otthagyja a lapot, *Szabó* Richárd pedig a legkönnyebb fajsúlyú „divatlappá” alakítja. Egyik kiadótól megy a másikhoz, *Werfer* még kísérletezik és pompás kiállítással, a női hiúság legyezetgetésével akar hatni, de belebukik. 1862. dec.-ben *Vértesi* Arnold veszi át a szerkesztést; ő sem tud elfogadhatót csinálni a lapból úgy, hogy az 1863. júl. 8-án végleg megszűnik. Ilyen hosszú életet is csak az aulikus körök támogatásával érhetett.

Ugyancsak a nőolvasókra épít a Nővilággal egyszerre induló *Napkelet*. Hetilapnak indul 1857. jan. 8-án *Vahot* Imre szerkesztésében. A *Pesti Divatlap* és abba *Petőfi* bevonása a 40-es évek közepén jó nevet szerzett ugyan *Vahot*nak, de polemizálása, harsogó magyarsága, *Petőfi* éhbérrel honorált alkalmazása írói körökben nem tették jócsengésűvé nevét.³⁹ A *Napkelet*nek már a címe is kesztyűdobás az irodalmi *Deák*-párt nyugatra néző irodalompolitikájának. Gáncsolja a nyugati műveltséget, lapjában nem közöl a nyugati írótól, de annál több fordítást a keleti nyelvekből. Hangos most is magyarságával, kuruckodik, mindent magyarellenesnek tart. Ilyen szerkesztés mellett nem tudja megkedveltetni lapját a kor nevesebb íróival, még *Szász* Károly sem ír lapjába, pedig ő majdnem minden lapba írt. *Gyulai*, *Lévay*, *Tóth* Kálmán, *Tompa* egyáltalán nem írt bele, *Arany* csak egyetlen verset adott, ezzel honorálva a kapott tiszteletpéldányt. Annál gyakoribb a petőfieskedő ismeretlen írók szerepeltetése. Eleinte még megnyerte a nőközönség pártolását — állítólag 2000 körül járt az előfizetők száma⁴⁰ — tetszett a „bátor hang”, a sok epés megjegyzés, amit a „lapszemle” c. rovatban tett a többi lapokra. De később világosan kiderül, hogy minden törekvésének háttére anyagi érdek, a polémiának is, az ismeretlenek szerepeltetésének is — hiszen ezek olcsóbbak számára — és a közönség kezd elpártolni tőle. *Vahot* a lapot 1860. dec. 23-án szünteti meg; helyette a *Budapesti Képes Újság*-ot indítja, gyümölcsözőbbnek tartva a politikát. 1862. jún. 5-én megegyeszer megindítja a *Napkeletet* ugyanolyan külsővel és tartalommal, mint előbb, de a közönség annyira nem pártolja, hogy szept. 28-án végleg megszűnik, pedig külső kiállítása most is tetszetős.

Női lap lényeges divatrésszel

Ebben a korszakban már találkozunk olyan női lapokkal is, amelyekben a szépirodalom — még akkor is, ha bőséges — csak mellékcél, inkább

a divatra fektetik a súlyt. Ezeket a szó mai értelmében még nem nevezhetjük divatlapnak, inkább az átmenetet jelentik az irodalmi női lapok és a női divatlapok között.

Első képviselőjük az 1854. dec-ben indult *Nefelejcs*, füzetekben megjelenő évkönyv, melyet *Friebeisz* István ad ki, miután visszalép ugyan a Divatcsarnoktól, de nem mond le a szerkesztői babérokról. *Friebeisz* nem akar a hatóságokkal érintkezni. A *Komáromi Lapok* (a komáromi helyőrség lapja a szabadságharc alatt) szerkesztése nem tette őt kedveltté a császári hivatalok előtt; azonkívül váltóhamisító és csaló hírében is állott. Érthető tehát, hogy nem sok reménnyel kérhetett volna lapindításra engedélyt. Lapját tehát csak füzetesen jelenteti meg, hogy az engedélykérést elkerülje, viszont közben a bukott *Déliabáb* (a Nemzeti Színház lapja 1853. jan. 1—1854. febr. 9.) engedélyét titokban meg akarja venni *Festetits*⁴¹ gróftól, a *Déliabáb* előbbi tulajdonosától. Éppen ezzel vonja magára a figyelmet, mert a „lapengedélyt ingyen szokták adni”.⁴² A *Déliabáb*ot végül is *Leiningen* gróf közbenjárására megszerzi, az év végéig fenntartja és arra használja fel, hogy a *Nefelejcs* iránt érdeklődést keltsen. A *Nefelejcs* kiállítása fényes és igen költséges. Divatképeit és a kézimunkák mintarajzait Párizsból, majd Berlinből és Londonból rendeli, a női ruhák szabásrajzait az eredeti párizsi után másoltatja és hazai művészekkel készítteti. Külön csemegéket ad a nőknek: divat, pipere, hasznos tudnivalók gazdasszonykodás címmel; bécsi, berlini, párizsi, stuttgarti, mainzi „műintézetekkel és művészekkel” tart kapcsolatot; divattudósítókat tart külföldön és híreket kap Kolozsvárról is. A lap körül isőnévű írók csoportosulnak, és állandóan buzdítja az ifjú írói nemzedéket is. Közönsége egyre nő, a szerkesztő bevallása szerint a 3. számnál egy ötöddel több, mint az első szám után remélhetett. Utánrendelést nem vállal, de pontos fizetést kér, mert a nyomdai költség igen magas és csak a szükséges példányokat állíttathatja elő.

A *Festetits*-féle *Déliabáb* *Friebeisz* kezében 1854. év végéig élt. S bár 1854. dec-ben megindította a *Nefelejcs* c. füzetes évkönyvét, úgy látszik, biztosabbnak vélte a *Déliabáb* lapengedély-használatát s ezért indít 1855. jún. 17-én *Déliabáb* címen lapot. Ez az új *Déliabáb* teljesen az ő elgondolása szerint készült, úgy hogy 1855 végén a *Nefelejcs*et is ebbe olvasztja bele. A *Déliabáb* egyébként teljesen hasonmása a *Nefelejcs*nek. Előfizetőinek száma 1000 körül van; ekkora előfizetői létszámhoz a szabadságharc utáni nehéz időkben nem könnyen jutott lap. Közönségét elsősorban pazar kiállításával, szép papíryanagával és minden számhoz 1—1 Párizsból, Londonból vagy Berlinből hozatott gyönyörű színezésű divatkép-melléklettel, mellettük néha kotta- és kézimunka-melléklettel nyeri meg. Előfizetői főleg a fő- és köznemességből, valamint a vagyonosabb polgárságból kerülnek ki. Ennek a külföldi divatot utánzó közönségnek van pénze megfizetni a drága kiállítást. A lapban — habár egész sorát látjuk legjobb íróink alkotásainak — a szépirodalom csak mellékeél, ezért a jócsengésű nevek mellett sok az értéktelen próbálkozás és fordítás is. *Friebeisz* folyóiratát a legszolgáibb hangnemben tartja, annyira, hogy *Prottmann*, a sajtórendőrség főnöke így dicséri: „*Friebeisz* szerkesztése alatt a *Déliabáb* a pesti lapok közt a legdere-kabb lett, hatása egyre növekedik.”⁴³

Friebeisz vállalkozó üzletember, aki jól megtalálja közönségét. Nagy

stílus vállalkozása végül megbukik, *Friebeisz* megszökik, s mindenütt nagy adósságokat hagy maga után. Lapja 1858. dec. 5-én jelenik meg utoljára.

Az abszolutizmus enyhülésével *Bulyovszky* Gyula engedélyt kap a *Nefelejts* c. „szépirodalmi, társaséleti, művészeti és divatlapra”, amelyet *Kozma* Vazul ad ki hetenként. A lap *Friebeisz Délibáb*-jának szellemi gyermeke. 1859. ápr. 3-án indul meg; ebben az évben ünnepli a nemzet *Kazinczyt* és a magyar érzés a magyaros viseletben is kifejezést keres.

Alapításakor *Bulyovszky* már ismert író, a *Honderűben* és a *Pesti Divatlapban* már bölcsészhallgató korában jelennek meg versei, 1847-től az *Életképek* munkatársa, 1848-ban a *Nemzeti Újság* színi bírálója és *Kossuth Hírlapjának* munkatársa. Nálunk ő a tárcairás megteremtője és fáradhatatlan művelője. Ilyen irányú működését a *Magyar Hírlapban* kezdi 1849-ben és különböző lapoknál folytatja élete végéig. Legszebb tárcáit a *Nefelejts*-be írja. Célja: „tárgydusan és kellemesen, nem sokáig nyugodva egy ponton csevegni a közönséggel.”⁴⁴ Hazafias feladatnak tartja a még mindig sok családba járó *Iris* és *Bazár* c. német divatlapok kiszorítását. Ezt némileg el is éri és egyben ez a mentsége a lap könnyű fajsúlyának. Kortársai is könnyűnek találják,⁴⁵ viszont valószínűleg éppen ezzel tudott 1875-ig fennmaradni. A női kellék- és kézimunkaábrákra, továbbá a szabásrajzokra nagy gondot fordít. 1860-tól havonként mellékeli a „magyar szépek” munka- és mintalapját számos képpel, tervrajzzal, szövegmagyarázattal, külön kézimunkákkal és útmutatással azok elkészítésére. Gazdag ismeretanyagot nyújt az öltözködéssel és kézimunkával foglalkozó cikkeiben is, melyekben elmondja a rovatvezető — Szilárdka néven *Faylné* édesanyja, aki 16 évig volt munkatársa a lapnak —, hogyan tud egy nő divatosan, izlésesen és mégis magyarosan öltözni.

Az 1860-as évek végén külön is kaphatók a műlapok, még bekeretezésüket is vállalja a kiadó; ez már hanyatlást sejtet. Az 1870-es években az izlés fejlődésével csakugyan lefelé halad szerencsecsillaga; 1874 végével a *Nefelejts* megszűnik, ill. összeolvad a *Divat* c. lap szépirodalmi részével és *Divat-Nefelejts* név alatt születik újjá.

A *Hunnia*, *Wochenschrift für ungarische Mode, Literatur, Kunst und öffentliches Leben* 1860. dec.-ben indul; kiadója és nyomdája *Werfer*, felelős szerkesztője *Karl Horschetzky*. Első németnyelvű lapunk, amely a magyar divatot népszerűsíti divatképeivel. A lap borítéklapjai színesek, kiállításra szép, hetenként egy műmellékletet és évenként négy színes rézmetszetet, továbbá szabásmintákat ad. Félívnvi divat-rézmetszeteit nem saját nyomdájában készíti, hanem *Haske* és Társánál. Irodalmi rovatából érdemes megemlítenünk *Wilhelm Siegmund: Bilder und Sagen aus Ungarn* c. és *Jókai: Der alte Kurutze und seine Familie* c. elbeszéléseket, melyek mutatják magyaros irányát. „Kleine Kronik” c. rovatában irodalmi, művészeti, zenei és színházi híreket közöl, a „Mode Bazarban” pedig divathíreket. Szerkesztői üzenetek, főzési és háziiparkai receptek s kis kozmetika zárja le az egyes számokat. Nem nagyjelentőségű, rövid életű lap volt, már 3 hónap után megszűnt.

Rózsaági Antal szerkesztésében hetenként kétszer jelenik meg negyedréti alakban, *Engel* és *Mandello* kiadásában a *Gombostű* „szépirodalmi, társaséleti és divatközlöny”. 1862. jan.-ban indul szép, magyaros divatképek-

kel. Ezek *Alter* divattermének mintái s Rohn és Grün vagy Engel és Mandello nyomdája állítja elő. Semmivel sem tud versenytársai fölé emelkedni, de úgylátszik nem is törekszik magasabb színvonalra, mert amint mondja, „mint kevésbé komoly közlőnyt csak az élmények sajtószerepe érdekl, nem hatol a mélyebb horderejű rétegekbe, legfeljebb egy-egy érdekes újdonságot böngész”.⁴⁶ Jelszava: „többet tenni, mint ígérni”, de bizony nem csak nem ígér, nem is ad, megmarad jelentéktelenségében az év végéig, amikor megszűnik, beleolvad a *Nefelets*-be, mert mindössze 90 előfizetője van.⁴⁷

Divatlapok 1867 előtt

Az 1860-as évek körül nem csekély a szépirodalmi lapok száma, viszont a divat is elkényeztetett gyermeke a kornak, megkívánja, hogy őt kiszolgálják. Jól felismerhető már az 1850-es évekből az a folyamat, amelyben a divatnak egyre nagyobb szerep jut és végül egyes lapoknál már a főcél nem az irodalom — még akkor sem, ha írók a főmunkatársak vagy szerkesztők —, hanem a divat. Ezek a lapok már inkább divat-szaklapoknak tekinthetők és megközelítik a mai értelemben vett divatlapokat.

Ilyen a *Pesti Hölgydivatlap*. Kis kettedrét alakban nyomják, a színes borítékot *Herz* János, a lapot id. *Poldini* és *Noseda*, később *Bartalis*. Havonként kétszer jelenik meg. *Király* János hírlapíró alapítja 1860-ban,⁴⁸ az évnek éppen nem a legkedvezőbb szakában, nyáron. Mégis hosszú életet élő lap indult meg a *Pesti Hölgydivatlappal*. Legfontosabb része természetesen a divattudósítás, a divatképek magyarázata, kézimunka és szabásrajzok. A divatképeket a *Monassterly* cég és a *Rohn* nyomda állítja elő. A divatleírások aprólékosak, még azt is közlik, hogy mi mennyibe kerül, hol szerezhető meg a hozzávaló, mennyi kell az egyes anyagokból stb. Ezzel egyben reklámozza a divatkereskedéseket.

A lap irodalmi része alacsony színvonalú; hírei viszont elég élénkek. Az 1860. évi 11. sz. pl. örömmel számol be arról, hogy a német lapokban egyre több a magyar művekből való fordítás. A *Mussestunden* c. német családi lap már egy éve minden számban közöl magyarból németre fordított novellákat, főleg *Jókaitól* és néhány kisebbet pl. *Vadnaytól* és *Balázs Sándortól*.

1865-től a főmunkatársa *Komócsy* József, a vargainasból lett tanító, akivel sokat nyert a lap. Írói pályáját a fővárosban kezdte meg, s az olvasók hamar megszerették, különösen a nők rajongtak az akkor még fiatal „szerelem költő”-jéért. Verseit egymásután közölték a szépirodalmi lapok, de megélhetést és nagyobb munkakört *Király* János nyújtott először a nagyra-törő költőnek, aki majd 3 évtizeden át volt a lap munkatársa és ezalatt nemcsak a női közönség tetszését nyerte meg, de *Deák* Ferenc szeretetét is, akinek kegyeltje lett a szerelem poétája.⁴⁹

Magyar kiadásával egyidőben németül is megjelent a *Pesti Hölgydivatlap*.⁵⁰ Ezzel a címmel csak 1873. szept.-ig él, majd *Budapesti Bazár* címen folytatódik és ezen az új címen hosszú ideig tartja fenn magát. Sajtótörténeti jelentősége főleg az, hogy példájával utat nyit egy csomó hasonló, mai értelemben vett divatlapnak. Ilyen a *Magyar Divatfutár*. *Ungarischer*

Mode-Courier 1863-ból Karl Kühn kiadásában, német nyelven, kéthavonként külön nők és külön férfiak számára. 1865. évi 5. sz.-ban bejelenti, hogy átveszi a *Pest-Ofner Modeschau* megszűnése után annak előfizetőit is. — Ilyen a *Budapesti Képes Divatlapok* c., az egyik áruház kiadása 1898-ban (*Stieglitz* és *Unger* áruház). — A *Légrády* Testvérek kiadásában *Győri* Ilona szerkeszti a *Párisi Divat*-ot (1895—1901.). — *Budapesti Divat* Gerő Viktor szerkesztésében 1893—1894. stb.

Divatlapok a kiegyezéstől a századfordulóig

Az elnyomatás korában még nincs kifejlődve olyan szélesebb olvasóréteg, amely szükségét érzi a folyóiratoknak. A magyar lapokat inkább csak hazafiasságból járatják, igazi olvasóközönségük a csekélyszámú hivatalnok. A főúri közönség német lapokat járat vagy vadászlapokat, a középbirtokosok leginkább a *Vasárnapi Újságot*, az asszonyok pedig mulattató, könnyű fajsúlyú divatlapokat.

1867 után a városi hivatalnok-réteg a hivatali szervezetek növekedésével megduzzad, a polgárság kultúrigénye is nő s ezzel együtt nő a folyóirat előfizetők száma. Budapest hamarosan nagyvárossá lesz és ez is fokozza az igényeket.

A kiegyezés utáni évek új és új formában keresik a boldogulás útját. Viszont ez a korszak az átfogó eszmékben szegényebb. Nincs lázas remény, de nincs mélabú sem. Prózai nyugalom és biztonság mindenütt. A technika és természettudományok fejlődése kifejleszti az emberekben a mindentmegfigyelést és megteremti a realizmus korszakát. Kezdenek hatni — főleg az ifjúságra — az orosz és skandináv írók. *Ibsen* az első nagy író, aki fejtegeti a modern női jellemet, a modern nőt, akiben az idegesség, az ösztön és az idealizmus oly különös módon keveredik. Lapjaink sokszor közölnek fordításokat ezektől az íróktól.

A sajtóban túlteng a politika, uralomra jutnak a hírlapok. Kezdenek sokat olvasni a kevésbé tanultak és a nők is, amivel arányosan fejlődik ki az élénkebb, kissé hanyagabb, egyszerűbb stílus.

A kiegyezés körüli évektől a századfordulóig terjedő időszak női lapjait két nagy csoportra lehet osztani. Az egyik csoportba azok a lapok sorolhatók, amelyek főleg a divatra, kézimunkákra és a szabás-varrásra adnak mintákat és magyarázatokat, hazai és külföldi divattudósításokat közölnek és a divatot érdeklő hirdetéseket viszik az olvasóközönség elé. Ezek a divatlapok. — A másik csoport lapjai a háztartási, nevelési és gazdasági teendőik területén mozognak. Ezek a szorosabb értelemben vett női lapok.

Divattal foglalkozó lapjaink eddig is igyekeztek kiszorítani hazánkból mindenféle külföldi divatlapot, többek között a *Bazar*-t, de ritkán sikerült ezt a gazdag tartalmú divatlapot hasonló gazdagságú magyar folyóirattal helyettesíteni. A 60-as években még mindig sokan járatják a *Bazar*-t, ezért *Szabó* Richárd⁵¹ a magyar divatlapnak új ágát teremti meg a német *Bazar* magyar kiadásával, amely *Magyar Bazár* címmel havonként kétszer 8 forint előfizetési díj mellett 1866. jan. 1-től jelent meg.

A világhírű német lap ekkor már 6 nyelven (német, angol, francia, spanyol, holland, lengyel) jelenik meg kb. 250 000 példányban Lipszéban. Ez a nagy kapitalista vállalkozás rengeteg embernek nyújt keresetet; rajzoló, betűöntők, nyomdászok, fametszők, szerkesztőségi személyzet és segéd munkások élnek belőle; több mint 3 millió ív papírt fogyaszt kéthavonként, papír- és festékgyárakat hoz létre,⁵² egyszóval magán viseli az újabb kapitalista vállalkozások minden jellemvonását.

A *Magyar Bazár* főrése azonos a német újsággal, amennyiben a lap illusztrált része és a szabásrajz-ívek Lipszéban készülnek. Ez a magyarázata a rajzokon található német kifejezéseknek, hiszen a szöveg az eredeti, Lipszéban készült nyomólemmezbe van vésve és így minden nyelvű kiadásban megmarad. A lapnak ez a része adja a lényegesebb divat- és mintanyagot magyarnyelvű magyarázatokkal, a másik — lényegtelenebb fele — hazai eredetű szépirodalmat közöl. Ez a *Melléklet* ugyancsak 8 oldal, mint a 8 negyedréte oldalas főrésze. Néhány egyhangú év után az irodalmi rész is közöl a szöveg között illusztrációt, *Rusz Károly* rajzait, aki a lapfejet is rajzolja.

A *Magyar Bazár* tehát a német *Bazárnak* függvénye volt. Ez a függés veszélyekkel is járt. Így amikor a közlekedés Lipszéval megszakadt az osztrák—porosz háború miatt, az 1866. évi 13. számnak (júl. 15.) csak a *Melléklet*-jét küldték szét idejében, a főlap itthon készült el megkésve, külföldi anyag nélkül, lényegesen szerényebb tartalommal. A későbbi számokban is valószínűleg megkészt a divatrész. A késés mértékét megállapítani nem lehet, mert a lap egyes számai úgy tüntetik fel a megjelenés idejét, mintha késés nem is lett volna.

A vállalkozás egyébként jól sikerült. A lap külső eleganciája, gazdag tartalma megnyerte a közönséget és — habár ideiglenes megoldásnak szánták — majdnem 40 éven át fenn tudott maradni. Idővel tartalmasabb lett, képviselte a magyar divatot is és útmutatásokat adott a magyar öltönyök szabásmintáinak felhasználásához.⁵³

A kiegyezés körül a *Magyar Bazárnak* mintegy 2500 előfizetője volt.⁵⁴ Az előfizetők növekedésének mértékével azonban nincs megelegetve a szerkesztőség; hivatkozik is rá, hogy az általa nyújtott sokfajta ismeret-hez képest kicsiny az előfizetők száma. Hiszen csupán a kézimunkák terén az öblös- és színeshimzés, sujtásozás, recézés, horgolás, bögzés és gyöngyfűzés sokféleségét ismerteti, egy év alatt kb. 300 szabásrajzot ad természetes nagyságban, 1000 különféle rajzot és 24 színezett magyar divatképet. (Ez utóbbiakat a vállalat külön adja hozzá, mert ilyenek a német kiadásban nincsenek. A képeket *Monaszterly* és *Kuzmik* szállítja, a kor híres pesti divatboltja, mint majdnem minden hasonló laphoz.) A lap folyamatosan ismerteti Pest nevezetesebb kereskedéseit, iparműhelyeit, üzleteit (többek közt az előbb említett céget is), amelyek a nők érdeklődési körébe tartozó cikkek készítésével és eladásával foglalkoznak. A *Melléklet* számonként 12—15 cikkel szórakoztat és tanít.

1866. márc.-tól *Emich* a kiadó, 1868. okt.-tól az *Emich*-féle kiadóvállalatból alakult Athenaeum. *Szabó* halála után 1873. szept. 15-én beolvad a *Wohl* testvérek lapja: a *Nők Munkaköre*. Ekkortól ők szerkesztik, és a *Nőképző*-, *Gazdasszony*- és *Nőiparegyelet* hivatalos lapja lesz. A *Wohl* test-

vérek lapjának egyesülése a *Magyar Bazárral* egy még szebb, elegánsabb divatközlényt teremtett. Ettől kezdve lesz a szépirodalmi részből *Melléklet* címmel tartalmában változatosabb, beosztásában jobban tagolt, gyakorlatibb, szebb, modernebb lap. A 80-as években háziipar-remekeket mutat be rajzban olvasóinak. Ezek közül említést érdemelnek *Gyarmathy* Zsigmondnének a *Magyar Bazár* munkatársának 1887-ben megjelent cikkei az általa felfedezett kalotaszegi népi kézimunkákról, valamint az 1887-i országos kiállításon az iparcsarnok erdélyi bazárjában kiállított kézimunkák bemutatásáról. Élénk levelezést kezd olvasóival és a „Nyílt postá”-ban a bevásárlásokhoz ad célszerű tanácsokat.

Az 1898—1901. években a német *Bazar*nak csak minden második számát veszi át a magyar kiadás, a páros számokat közben a *Francia Divatlap* adja. Ekkor már nem szolgál másolás ill. fordítás a szöveg sem, s bár kiállításban, tartalomban és képek számában csökken, viszont havonként négyszer jelenik meg évi 16 koronáért.

1901. május végén meghalt *Wohl* Janka (testvére két évvel korábban), aki ekkor már majdnem három évtizeden át volt szerkesztője a *Magyar Bazár*nak. Melegen búcsúzik a *Pesti Hírlap*, a *Pester Lloyd* és más lapok a mindenütt fénytlátó, okos, „naivan igaz” költőnőtől és ügyes szerkesztőtől, akinek atyai barátja *Arany* János, *Kandó* Kálmán volt, akinek szalonjában közéletünk sok kiváló tagja élvezte szellemességét és szeretetreméltóságát és sok fiatal művész kezdte első szárnypróbálgatásait.

1901. jún. 1-től *S. Hentaller* Elma és ifj. *Lónyay* Sándorné látják el a szerkesztés munkáját. Nem sokáig tudják fenntartani a lapot. Amint a búcsúzóban mondják: az anyagi eredmény évek óta nem áll arányban az előállítási költséggel. 38 éves fennállás után 1904. márc. 15-én szűnik meg a *Magyar Bazár*. A szerkesztők a lap helyett a *Divat-Salon*-t ajánlják olvasóik figyelmébe.

A század második felében, főként pedig a vége felé sok változás történt mind a divatban, mind pedig a nők munkakörét érintő társadalmi reformok terén; ezzel a fejlődéssel és haladással igyekezett a *Magyar Bazár* lépést tartani és ezen a téren a társadalomnak is jelentős hasznára vált. Különös gondja volt még a jótékony nőegyletek működésére és a leánynevelés problémáira. Nem hirdetett emancipációt, nem követelt jogegyenlőséget, minden nőt gyakorlatibb életre serkentett otthoni munkakörében, mindenkit hajlama és tehetsége szerinti munkára buzdított. Nem egy mozgalomnak adta az első impulzust és nem egy országos intézmény alapítását kezdeményezte.

A *Magyar Bazárral* egy időben, 1866. jan. 1-én indult a *Divat* c. lap a *Deutsch* Testvérek kiadásában, *Aldor* Imre szerkesztésében, havonként kétszer. 1867-től a *Wohl* testvérek szerkesztik, 1875. máj. 8-tól pedig *Friebeisz* Ferenc. Mintául a német *Bazar*-t és a francia „*Modes Parisiennes*”-t vette. (Ez utóbbi ugyancsak nagy kapitalista vállalat volt, 1867-től 10 nyelven jelent meg.)

A divatrész eleinte kisebb, mégis ez a főrész, majd később a divat- és irodalmi rész fele-fele arányban osztozik a lapon. A divatrészt *Hajnalka* (*Rózsaaigyné Bálintffy* Etelka), az 1860—1870-es években a női folyóiratoknak egyik kedvelt írónője vezeti „váczi utcai séták” címmel, amelyben

Wohl Janka a *Nők Munkaköre* és több divatlap szerkesztője

elcsevegi, mit látott színben, formában, anyagban, mit mire lehet felhasználni és ezzel kapcsolatban, mi a divat Párizsban. Hajnalka korának ismert írónöje volt; ő nyitotta meg elsőnek szalonját az irodalom jelesei előtt, sokszor volt nála komája: *Deák Ferenc*, továbbá *Jósika*, *Jókai*, *Eötvös*, *Kemény*, *Toldy*, *Pákh* és mikor az öreg *Dumas* Pesten járt leányával, nála szálltak meg s egy fényes estélyen itt ismerkedett meg a magyar íróvilággal.⁵⁵

A 8. sz.-tól *Wohl* Stefánia vezeti ezt a rovatot közvetlen stílusban. Vele ez a rész még mozgalmasabbá válik, sokkal több az illusztráció, a minta, rengeteg apróság kínálkozik a nőknek otthoni elkészítésre; de útmutatással

szolgál az öltözködésre és bevásárlásra is és a gazdasszonyok számára közöl tudnivalókat. Ezeket kívül megrendeléseket is vállal ízléses és pontos elintéztést ígérve. A színes divatképeken kezdetben magyaros vonás észlelhető (szabás, forma, zsinórozás), de ezt hamarosan franciás vonalvezetés váltja fel. Ennek oka valószínűleg az *Alter* és *Kiss* cég átváltódása *Monaszerly* és *Kuzmikra* — utóbbi cég Párizsból hozatja a modelleket — és a *Wohl* testvérek belépése a laphoz, akiknek franciás ízlése érvényesül.

Az irodalmi részben élet- és jellemrajzok, arcképcsarnok (amely a „honleányi érdemek és erények Pantheonja akar lenni, tekintet nélkül, hogy mely osztályban ragyognak a kiválasztottjaik”; általában mégis arisztokrata származású nők képeit közli egyleti vagy hasonló működésük kapcsán, vagy legfeljebb neves művésznőkét), elbeszélések, versek, vegyes közlemények, időszerű tárcacikk, gondolatok és más effélék —, rejtvények, szerkesztői üzenetek, a színes borítékon belföldi és külföldi levelek, apróságok, kalauz hölgyek számára stb. található. Néha *Deák* nevével is találkozunk vagy *Arany* Jánoséval, de általában jó középszerű írókkal.

1875. márc.-tól a lap kettéválik. Szépirodalmi része egyesül a *Nefejejts*-sel s ekkortól *Divat-Nefejejts* címmel új lapként jelenik meg. A *Divat* pedig — természetesen leszűkült terjedelemben és tartalomban — csak mint kizárólagos divatlap próbálja fenntartani magát. *Friebeisz* — aki már 1872. máj.-tól szerkesztője és kiadója volt a *Divat*nak — Vácon nyomatta, de 1876 őszén kénytelen volt megszüntetni.

A *Divat-Nefejejts* két — egymástól csak kis mértékben eltérő — irányt egyeztet és kétirányú ízlést kíván hetilapként kielégíteni. A *Nefejejts* eddig inkább az irodalmi részre vetette a súlyt a divatrésszel szemben, a *Divat* viszont a korszellemnek megfelelő divatlap volt, de a szépirodalmi részt kevésbé ápolta. Az egyesült lap mindent hoz, ami egy divatlaptól elvárható. A szerkesztésben *Friebeisz* és *Bulyovszky* — a két összeolvadt lap korábbi szerkesztője — dolgozik. Az egyesülés mégsem hozott erősödést (valószínűleg a gyengeség volt már az egyesítés be nem vallott oka is). Az új lap már 1876. évi 9. számában bejelenti a műlapok megszüntetését és azt az azokat szállító lipcei cég csődbekerülésével és azzal indokolja, hogy nincs más olyan műintézet, amelyik az eddigi árért ezeket a mellékleteket ki tudná állítani. Vigasztalásul hozzáteszi, hogy már évek óta úgyszólván kevés előfizető igényelte ezeket. Az igazi ok valószínűleg a gazdasági nehézségek és a csökkent pártolás. Valóban 1876. okt. 29-én a lap megszűnik.

Friebeisz még egy kísérletet tesz 1877-ben — felhasználva a *Nefejejts*-nél szerzett tapasztalatait —, megindítja „tartalmasság és változatosság jegyében” a *Visszhang* c. lapját, de 7 hónapnál tovább nem tudja fenntartani.

A *Magyar Bazár* mintájára nevezte el magát a *Király* János kiadásában eddig megjelent *Pesti Hölgydivatlap Budapesti Bazár*-nak. 1873. okt. 1-től „önmunkáldosság és takarékoság útmutatója; ízlés, takarékoság, munka” alcímében nevezi meg újabb célkitűzéseit. Itt is *Komócsy* dolgozik főmunkatársként *Király* mellett és egyébként sem változott sokat a lap, legfeljebb a prózai rész különválasztása újszerű *Melléklet*-pá. A női munkakörbe vágó része sok képet és ábrát közöl, a szabásminták külön is megrendelhetők, igyekezik haladni a korrallal és a folyton növekvő igényekkel. Tekintélyes

költséggel dolgozó magyar vállalkozás volt, kb. 2000 előfizetővel.⁵⁶ 38 éves fennállás után 1898. febr. 1-én szűnt meg. *Komócsy* akkoriban halt meg s úgy látszik az ő személyének kiesése okozta a lap halálát is. *Király* János szerkesztő és kiadó ekkor már 40 éve működik a divat terén (a *Pesti Hölgydivatlap*nak is ő a kiadója), ennyi idő alatt bizonyára nemcsak rugalmassága, hanem munkaereje is csökkent.

A *Budapesti Bazar* 1889. jan. és 1891. márc. között *Divat-Tükör* címmel olcsó kiadást is jelentet meg — havonként kétszer — azok számára, akik divattal és női kézimunkákkal foglalkoznak, tehát kézimunka- és nőiruhavarró tanítónőknek, szabónőknek és mestereknek, ipariskoláknak és himzőintézeteknek. Eredeti nagyságú mintákat küld megrendelt méretre; vidéki előfizetőit díjtalanul szolgálja ki. Ez a lap kizárólag üzleti szempontból született eredeti elgondolással és nagy levelezést is folytat előfizetőivel. Külön előfizetési díja évi 5 forint volt.

A korszakban még egy vállalkozásról kell megemlékeznünk 1867-ben: *Heckenast* kiadja *Beniczky* Irma szerkesztésében a *Divatvilág*-ot, amely „rangkülönség nélkül az összes magyar hölgyvilág” számára jelenik meg, „a széppel összekötve a hasznost, a női foglalkozás minden ágában őszinte barát és gondos kalauz akar lenni”. Hibája, hogy sokat vesz külföldről és bár hangoztatja a magyar nemzeti divat legtökéletesebb képviselését, ezt bemutatnia nem sikerül. A divatrovatot a szerkesztőnő vezeti, írói jelentéktelenebbek.

Különféle mozgalmakat támogat: a „nőiképezde egyesület” alapítása ügyében az országgyűléshez kérvényt nyújt be és a kormány támogatását kéri, támogatja *Veres-Beniczky* Hermin felhívását a női alapos műveltség és keresetmódok előmozdítása ügyében (önfenntartási pályák szélesbítésének előmozdítására, vagyontalan hölgyek egyesülete!), ismerteti a külföldi „egyszerűségi-mozgalmakat” és követésre buzdít, stb. Nem tudni pontosan, mi okból nem fejlődhetett ki belőle hosszabb életű lap; csupán egy évet élt.

Nemcsak a német *Bazar*-nak volt magyar kiadása, hanem Párizs akkori legfényesebb divatlapjának, a *Revue de la Mode*-nak is *Divatcsarnok* címmel, melynek kiadója *Milassin* Vilmos, szerkesztője *Pávics* Ilona. 1886. ápr.-tól 1888-ig jelent meg negyedréten havonként kétszer. Az egész divatrészt Párizsból való, 8 oldalnyi divatképpel, ábrákkal, szabás-, hímzés-, varrás- és egyéb munkarajzokkal, színes borítólappal. Havonta egy önálló színes divatképet, továbbá szabásmintát és arckép vagy egyéb mellékletet nyújt évi 5 forintért. A „legfényesebb és legolcsóbb” hölgydivatlapnak mondja magát, nem teljesen alaptalanul, mert valóban olcsó az igen tetszetős kiállításban, merített papíron készült lap.

Szép divat- és kézimunka újságot indított 1895. jan.-ban *Fáylné Hentaller* Mária *Az Évszak* címmel. Kiadója *Grill* könyvkereskedő. „Egy tökéletes, tiszta magyar nyelvű lapot adni a művelt nőolvasó kezébe” — mondja a célkitűzés —, „amiben minden van, amire egy művelt nőnek, családanyának szüksége van s melyet bármily fiatal leány nyugodtan forgathasson.”

Fáylné sokat foglalkozott ifjúsági irodalommal. Leánykorában az akkori divatlapok és gyermeklapok számára dolgozott, majd több szépirodalmi lap munkatársa lett (*Ország-Világ*, *Magyar Szalon*, *Magyar Szemle*, *Otthon*

stb.) vonzó tárcáival, érdekes elbeszéléseivel, útleírásaival és fordításaival. 1896-ban az országos kiállítás tartama alatt a berlini *Illustrierte Frauenzeitung*-nak is tudósítója. Mikor lapját megindítja, még virul a *Budapesti Bazar*, de gyöngö a szépirodalmi része. Ehelyett akar egy tökéletesebb, irodalmi színvonalon álló, szép kiállítású, de olcsó női divatlapot adni, amelyben nemcsak hasznos és érdekes olvasmányok vannak, de amely beszámol a nőket érdeklő irodalmi és művészeti eseményekről is. Meg akarja mutatni egyrészt, hogy nem szorul külföldi divatújságokra, másrészt, hogy egy divatlap szépirodalmi része képes pótolni egy önálló szépirodalmi lapot.

A magyaros szellemenben szerkesztett lap főrészét a kézimunkákról szóló cikkek alkotják, amelyeket finom ábrák díszítenek; több szabásminta és sok színes divatkép, külföldi divatlevél egészíti ki. A kézimunkák nemcsak a mindennapi kötésre, horgolásra stb. adnak mintákat, de művészi kivitelű festésre, faragásra és bőrmunkára is. Gondol a szerkesztő az iparművészetre de ugyanúgy gondja van a fehéreneműk és gyermekruhák készítésére és a női divatkellékek legapróbb részleteire; Constance de Vallée aláírással minden számban divatlevél is található.

A szépirodalmi részben eredeti költeményeket (*Lauka* Gusztáv, *Prém* József, *Komjáthy* Jenő, *Rudnyánszky* Gyula, *Váradi* Antal, *Zoltán* Győző, *Czóbel* Minka, *Hrabovszky* Lajos, *Szigethy* Vilmos, *Horváth* Böske stb. tollából) és elbeszéléseket közöl (pl. *Vértesi* Arnold, *Margitay* Dezső, *Erdélyi* Gyula, *Kövér* Ilma, *B. Büttner* Lina, *Büttner* Júlia, *Kisfaludy* Atala, *Fáylné*, *Gyarmathy* Zsigáné, *Koltai* Virgil szerzőktől és másoktól) és csak ritkán ad fordításokat a legújabb külföldi íróktól. A szépirodalom mellett a színház és művészet hírei, házasság és halálozási rovat, télen báli tudósítások, nyáron fürdői levelek (Balatonról és Karlsbadból) adják az aktualitást. A „nők világa” c. rovatban híreket és tudósításokat találunk. Háztartás, könyvszemle, 1896-ban alkalmi rovat a millenniumi kiállításról, 1899-től pedig orvosi tanácsadó teszi teljessé a lapot. A borítékon (zöld és sárga kiadást említ, 6 illetve 4 forintos áron; mi csak a zöldet ismerjük) kézimunka újdonságok, szerkesztői üzenetek, kertészet, szobadíszítés, divatkarikatúrák vannak. Értékes adatokat közöl a növevelés, a női egyesületek és a nők nyilvános pályákon való érvényesülése ügyében.

Ezzel a szép és értékes lappal — amely 1899. márc. 16. után már nem jelent meg, — le is zárjuk a divatlapok sorát. Legfeljebb megemlítünk még egy kísérletet, amely *Divat és Irodalom* címmel 1895. ápr. 6-án indult, mint divattudósító és szépirodalmi hetilap. Ez — szemben a praktikus célt szolgáló, otthoni munkákat könnyítő divatlapokkal —, mellőzve az eddig szokásos szabásíveket és egyéb mellékleteket, csupán bemutatója akart lenni a *Worth* világhírű párizsi szabócég divatterveinek. A lap ápr.-ban indult és 6 számnál többet nem ért meg. (*Worth* női szabó, párizsi divatkirály volt, aki évtizedeken át uralkodott a női divat felett és aki — érdekes véletlen — meg is halt pár héttel a lap indulása előtt).⁵⁷

A század végéről még két nagyobb vállalkozást ismerünk, a *Divat-Salon*-t és a *Divatújság*-ot, de mert életük jelentősebb része a XX. századra esik, tárgyalásuk a századforduló utáni lapok között indokoltabb.

Nem magyarországi divatlap volt, de mégis említésre méltó, hogy Bécsben magyar nyelven *Nemzetközi Divatközlöny* címmel jelent meg egy

lap havonként egyszer, divatképpel stb. *Hoffmann F. A.* szerkesztésében.⁵⁸ Sajnálatosképpen hírlaptárunkban nincs belőle példány.

Szűkebb értelemben vett női lapok a kiegyezéstől a századfordulóig

Már az 1860-as évek elején elhangzott többször a panasz, hogy fontosságához képest milyen elhanyagolt része irodalmunknak az, amely a nők számára szükséges tudnivalókat tárgyalja. Pedig, ha igaz az, hogy egy nemzet műveltségét abból lehet megállapítani: a nők ott milyen helyzetet foglalnak el a társadalomban, akkor fontosnak kell elismerni azt is, hogy a női irodalom milyen színvonalon áll és mennyire vannak női ismereteket terjesztő szakmunkák. Nálunk a 60-as években ilyenek nem igen voltak. *Vajda János Nővilágja* ugyan sokat tett ezen a téren, de a női értelmiség nem ismerte fel ennek fontosságát és közreműködésével alig pártolt ilyen vállalkozást. Német szomszédainknál ugyanekkor a nők képzésére külön kötetek, folyóiratok, időszaki füzetek jelentek meg 50—60 ezer előfizetővel.

A divatlapok érezték ezt a hiányt s miután a hazai és külföldi divat nem volt elég téma egy divatlapnak, próbálták kiegészíteni verssel, novellával, „tárcalevél”-lel és egyéb szórakoztató anyaggal — ami jó és szükséges is egy divatlapban — de a tanulságos és gyakorlati résznek itt is kevés hely jutott. Lehet, hogy ez nem is a kiadók és írók hibája volt, hanem a közönségé.

A szoros értelemben vett női lapok első jelentősebb képviselője az 1871-ben megindult *Nők Lapja*, „a nők munkaképesítésének heti közlönye”. Szerkesztője *Egloffstein Amália*, kiadója *Heckenast*. Megindulásakor szívesen fogadták. A kolozsvári *Magyar Polgár* így nyilatkozik: „Dicsérettel kell szólnunk az első számról. . . Tartalma megfelelő, élénk és érdekes, „apróságai”-ban pedig a házigazdaság ügyeire is kellően kiterjeszkedik, úgy, hogy a gazdasszonyok is jobb hasznát vehetik, mint egy másik divatlapnak, mely épp úgy dilettánszkodik a konyha, mint az irodalom körül”.⁵⁹

A *Nők Lapja*-nak megjelenését megelőzően néhány hónap alatt több esemény mutatta az érdeklődés fokozódását: megnyílt a nőképző-egylet, a magyar gazdasszonyok egylete előkészületeket tett a magyar nevelőnők képzésére, 1869 őszén kiállítást rendezett a női munkákból és bizonyosságot tett a nők háztartási ismereteiről, szorgalmáról és ügyességéről.

A *Nők Lapja* nem egy kis körnek, hazánk összes nőinek anyagi és szellemi javát kívánja felvirágoztatni. Az 1871. évi 6. sz.-ban az összes női egyletek összefogására buzdít a szerkesztő azzal az érdekes megállapítással, hogy a női erők szétforgácsolódnak, mert az egyesületi munkában még nem jártasak, pedig az összefogás erősítené az egyesületek hatását, teljesebbé tenné munkájukat. Küzd a munkalehetőségek kiterjesztéséért, amellyel — véleménye szerint — csak nyerhet a társadalmi élet. A nőnevelést és a népiskolai nevelés ügyét is programjába veszi: felhívja a figyelmet arra, hogy a nők száma a legutóbbi népszámláláskor 118 ezerrel volt nagyobb a férfiakénál, a lányiskolák száma viszont majdnem semmi a fiúiskolákéhoz képest.⁶⁰ Női reáltanoda eszméjét pendíti meg. A kor gyakorlati irányának megfelelően az erők egyesítésére egy állandó „munka-

bazár" létrehozását sürgeti. Minden munkalehetőségért küzd, de hangsúlyozza, hogy „nem diplomatákat nevelni, csak a nők értékes munkájának méltánylását” akarja elérni.

Szerkesztője agitálását mutatja, hogy félév múlva már Béccsel, Drezdával, Hamburggal, Stuttgartal és Amerikában St. Louis-sal áll összekötötetésben, ahonnan lapja számára anyagot is kap.⁶¹ Lapját mégsem tudja felkaroltatni, jóllehet csupán Erdélyből 50 előfizetője van,⁶² de nagyobb pártolásra volna szüksége és szellemi támogatást is kér. 1871. okt. elejétől a szerkesztő Bécsbe kerül, egy magasabb női szervezet vezetőjeként. Még ő lesz kiadója a lapnak — úgy látszik *Heckenast* visszavonult — és új szerkesztőt szerez, de ez nem sokat változtat a lapon (divatrovatot nyit) és a *Nők Lapja* 1872-ben az 5. számmal minden bejelentés nélkül megszűnik.

Hasonló elgondolással indítanak a *Wohl* testvérek *Nők Munkaköre* címmel 1872. nov. 20-án egy kéthetenként megjelenő „nevelési, gazdasági és szépirodalmi közlönyt, a nőképző-, gazdaszony- és nőiparegylet hivatalos lapját”-t. A mutatóványszám után csak 1873. jan. 8-án jelenik meg az első szám. Az elválaszthatatlan testvérek (Janka és Stefánia) az irodalomban és társaséletben jelentős tényezőként szerepeltek; együtt szerkesztették a *Divat*-ot és a *Magyar Bazár*-t is. Lapjaikban sokat tettek a magyar nők ízlésének, műveltségének fejlesztésére, gyakorlati ismereteik tágitására. Janka négy nyelven foglalkozott irodalommal, sokat fordított angolból. Ő az első nő, aki az Akadémia megbízásából külföldi műveket fordít. Stefánia is több európai nyelven írt, külföldi lapoknak és folyóiratoknak volt munkatársa; tehetsége eredetibb, mint nővéréé.

A *Nők Munkaköre*, a nőkérdés harcossága hangsúlyozza: „ha a női hivatás szűkebbkörű is a férfiénál, nem csekélyebb fontosságú”. A nőnevelés megreformálását hirdeti. „Nevelni, dolgozni, jót tenni”, — ebben kell, hogy összpontosuljon a nők egész munkaköre. „Ez sok szellemi és fizikai munkát igényel, de szebb jövőt biztosít.”

A lapban legnagyobb szerepet természetesen a nevelés és a nőügy rovata kapja; továbbiak: szépirodalom, egyleti ügyek, egészségügy, társadalom, művészet, háztartás, kertészet, általános ismeretek, aranykönyv (menhelyek, kórházak), „megbízások tára” cím alatt apróhirdetéseket és szerkesztői üzeneteket találunk. Minden számban van kézimunkamelléklet, megjelölve az elkészítéshez szükséges anyag is, továbbá sok kép, színes divatkép és divattudósítás. Feltűnően sok a hirdetés, számonként 2—3 oldal: állás, örökbefogadás, kézimunkák, csipkék, selymek, női beszerzések üzletei, könyvek, zeneművek stb. Említésre érdemes a „Nők és a természet-tudomány” c. cikksorozat, továbbá a hazai nőképzésről írott értekezések. „Női munkásság külföldön” c. rovatában néhány haladószelemű ismertést, hírt ad.

A *Nők Munkaköre* haladó irányú lap volt és nagyobb lett volna jelentősége, ha közel egy év múlva nem egyesül a *Magyar Bazárral*.

1884-ben *Magyar Háztartás* címmel „háztartási, gazdasági és szépirodalmi hetilap” indul meg, de még két hónapot sem él, pedig főmunkatársként működik benne a mintaháziasszony és tágabb körben ismert író: *Csiszér-Ugróczi* Ida és külön melléklapokat is ad, egy szépirodalmi és egy divatot szolgáló lapot.

5. szám.

Havonként két szám.

Pest, márczius 1. 1866.

Ára: évszámra kint 2 frt.

I. évfolyam.

MAGYAR BAZAR.

Budapest, 1850.

69.

Szombat, mart. 23.

Előfizethető
 Budapest november
 15-étől jövő március
 végéig 4 1/2 hónapra
 4 fl. 30 kr., 1850 janu-
 áriától június végéig
 négyre 6 for. Postán
 küldve november 15-
 től jövő június végé-
 g 7 1/2 hónapra 9 fr.
 30 kr., 1850 januártól
 június végéig fél évre
 7 fr. 30 kr., helyben
 csopán Kotva Váral
 megkeresésében
 a nyelvdolgozóknak,
 Tánczy házában, hol
 egész nap gya-
 lom és véget minden-
 nemű hirdetések is el-
 fogadnak, mikől

HÖLGYFUTÁR.

egy háromszor has-
 szított szövet négy-
 osztó krajcár szettnek.
 Vidéken minden ca. h.
 postahivatal elfogadja
 az előfizetést, és a díjt
 bérmentesítés nélkül
 küldi föl, ha a levél
 borítékán megjegyez-
 tetik, hogy, hirtel p
 előfizetési díj-
 tartalmaz. : : : E-
 gy es a a m o k á n
 egy es a s t g a r a.
 (Megjelenik önép- a
 vasárnapokat kivéve
 minden nap délután,
 Szekecsibérgi szőlő-
 lá: hatvanötödik Hor-
 váth-bás, 3-ik eme-
 letben.)

Közlöny az irodalom, társasélet, művészet és divat köréből.

Tulajdonos szerkesztő Nagy Ignác.

Ugyancsak nem volt hosszú életű a *Magyar Gazdasszonyok Lapja, Ságby* Józsa szerkesztésében 1884. dec.-tól 1887. évi 1. sz.-ig. A lap szembeszáll a német vállalatokkal s oda akar hatni, hogy „a magyarosodás nagy áramlatában a konyha és a háztartás is magyaros legyen, minden ízében, azaz magyar szellem lengje át a család és otthon vezetését”. „Az idők pénzügyi viszonyai rendkívüli visszahatást szültek; a háztartásban is takarékoskodni kell. A háziasszonynak minden teendőjére és feladatára a szaklapok adnak segítséget”. Tartalmas, változatos lap volt, de két évnél tovább nem maradt fenn.

Ebben az időben virágzott már az ugyanolyan irányú *Magyar Háziasszony* c. lap, amely egyben a Magyar Gazdasszonyok Országos Egyletének hivatalos közlönye is volt. 1882. ápr. 2-án indult mint igénytelen 4 oldalból álló oktáv alakú lapocska, de hamarosan növelnie kellett terjedelmét; mindig tágabbkörű feladatokat vállalt, és 14 oldalnyi terjedelmével — mely oldalak csaknem kétszer akkorák, mint kezdetben — jóformán megnyolcszorozódott.

A *Magyar Háziasszony* életrevaló lap, bőséges „szak”-részt ad állandó rovatokban; a háztartás körüli tudnivalókat, értekezést a nevelésről, gyermeknevelést és gondozást, nőegyleti ügyeket, közleményeket az élelmszerekről, kertészetről és háztáji gazdálkodásról, közöl élelmszerárakat, egészségügyi cikkeket, (Fodor József: *A női munka egészségtana, Turay Matild: A vizgyógymód*) végül színházi, irodalmi és zenei híreket. A szépírodalmat sem hanyagolja el, 1885 óta külön melléklet szépirodalmi lapot *Munka Után* címmel. Az olvasók is tehetnek föl kérdéseket, amelyekre vagy az olvasók vagy a szerkesztők válaszolnak. Igen érdekes és újszerű a „hirdetések és nyílt társalgó” c. rovat, amelyben az előfizetők egymással levelezhetnek. Népszerű lett, de sok helyet foglalt el, mert néha egész körkérdés alakult ki, 20—30 választ is közöltek az érdekesebb társasági kérdésekre. (Néhány jellemző téma: „Boldogság receptje” —, Jávai nyelven való levelezés [titkos írásmód] —, Szabad-e fiatal lánynak regényeket olvasni *Dumas, Hugo Victor, Zola, Koch* Páltól és ha igen, melyiket).

1883-tól a Magyar Gazdasszonyok Orsz. Egylete hivatalos lapjává választotta. Ettől kezdve arra törekedett, hogy az egylet minél nagyobb mértékben teljesítse küldetését; kéri a nőtársadalmat, hogy támogassák szellemileg és anyagilag a lapot, „ezt az egyedüli szaklapot hazánkban, amely tisztán nőérdeket képvisel, mert a divatlapok nem alkalmasak erre, inkább csak a hiúságot fejlesztik”. Új rovatot is nyit: a divattudósítást, továbbá a „nagyvilágból” és „különfélék” címmel érdekesebb híreket is közöl.

1883. aug.-tól *Beniczky* Irma egészségi állapotára való hivatkozással megváltik a laptól, és *Csiszér-Ugróczy* Ida, majd még ez év nov.-ben *Andrea* (*Murányi* Ármin) veszi át a szerkesztést. Az 1887. év feladatai között már a női jogokért való küzdelmet is megemlíti, de ellene van minden túlzásnak, „mert a nő társadalmi helyzetének emelésénél — mint mindenütt — csak a szabad fejlődés törvénye állhat fenn”. Igyekszik „használni a nemzeti művelődésnek, szolgálni a nemzet vagyonosodásának”. A takarékosági mozgalmat azzal segíti, hogy minden vonalon csak azt ajánlja, amit kipró-

báltak és ami bevált. Szépirodalmi része elhanyagolt. Fennállása utolsó éveiben arképek tették érdekesebbé, változatosabbá és tárcát is hozott, ami azelőtt nem volt. Viszont nem sok gyakorlati érzékre mutat az, hogy egyszerre több folytatásos novellát is közölt. 1890-ben utolsó évfolyamát éli a lap; hanyatlik, olcsóbb lesz, papírja gyengébb minőségű, sok a reklám. *Tükör Előtt* című 4 oldalas melléklapja divatképeket közöl.

Az 1890-es év végén átalakulási folyamat zajlik le a lapnál. „Nehogy valaki kizárólag szaklapot sejtсен címe alatt, amelyben szó sincs mulattató részről”, meg akarja nyitni hasábjait „az általánosságnak és az íróvilág finyásabbjai előtt, de nem kevesebb súlyt helyezve a hasznos közleményekre”. A szerkesztőség ajánlja az előfizetőknek, járuljanak hozzá, hogy a lap címe ezentúl *Magyar Nők Lapja* legyen. Ígéri, hogy a lap új, jobbhangzású címén, jobb beosztású, modernebb, szebb és elegánsabb lesz. Az előfizetők — állítólag — hozzájárultak, tehát megtörtént a címváltozás. *A Magyar Nők Lapja* új köntöst kapott. Bevezetik az előbbi kéthasábos helyett a háromhasábos modernebb beosztást és olyan rendszerbe foglalják a közleményeket, amely kiküszöböli az eddigi szaggatottságot. Az ezelőtti szépirodalmi melléklet beolvad a lapba és a háztartási résznek külön cím alatt tágabb, bővebb tér nyílik, jóformán önállóvá téve a lap tanulságos, gyakorlati részét, ezzel is igyekezve szétozlatni az aggályt, mely az újításokban a hasznos közlemények csökkenésétől tartott.

Az irodalmi rész gazdagabb lesz; találkozunk hasábjain *Jókai, Váradi Antal, Bokor József* jónévű pedagógus, *Mezei Ernő* az *Egyetértés* vezércikkírója, *Márkus József* meseíró, *Ambrozovicsné Meszlényi Ilona* jóhírű író, *Rákosi Viktor* (Sipulusz), *Brankovics György* — egy ideig szerkesztő is —, *K. Beniczky Irma, Harmath Lujza, Csizsér-Ugróczy Ida, Marót Erzsi, Bródy Sándor, Prém József, Bársony István* stb. neveivel.

A lap új címe alatt is népszerű maradt. Hasznos tanácsokat ad a gyermekneveléshez, gyakorlati utasításokkal szolgál konyhai munkákra, emellett figyelemmel kíséri az irodalmi és művészeti eseményeket és beszámol a divatról. Orvosi rovata is gyakorlati, és tovább folytatja a lap az eddig bevált „hirdetéseket és nyílt társalgót”. 1890—1893 között havi képes divatmellékletet ad „*Tükör Előtt*” címmel, neveltető képes mellékletet „*Gond-űző*” címmel, 1894-től pedig a divatról 8 oldalon a *Budapesti Divat* melléklap számol be. Ebben az időben ez a legolcsóbb képes szépirodalmi és háztartási lap; előfizetési ára évi 6 forint, sőt a gyakorlati pályán működő nőknek csak 4 forint. Nyomdai kiállításban emelkedett, illusztrációkban gazdagodott és állja a versenyt a drágább hetilapokkal.

1894-ben *Jókait* ünnepli az egész ország és tiszteletére *Jókai* címmel szépirodalmi és művészeti lap indul *Keleti Ö.* (Oesterreicher) Lajos szerkesztésében. A lap január 1-én indult és április 29-től a főszerkesztői tisztet *Komócsy József* a *Petőfi Társaság* akkori alelnöke és ünnepelt lírikusa töltötte be. Nem sokáig működhetett a lapnál, mert pár hét múlva (jún. 17-én) meghalt és halálával a *Jókai* c. lap is megakadt. 3 hónap múlva jelentkezik újra olyképpen, hogy a *Magyar Nők Lapját* egyesítik a szünetelő *Jókai* c. lappal és *Jókai Magyar Nők Lapja* címmel szerepel tovább. Főszerkesztője *Beksics Gusztávné* (Bogdanovics György írói néven) jónévű író, szerkesztője pedig *Keleti Ö.* Lajos. Az egyesült lap egy szóval fejezi ki programját

és irányát: nőemancipáció. Nem csekély része van abban, hogy a magyar nőemancipáció eszméjét a közvélemény és az illetékes tényezők elfogadták. A sajtó a kérdés mellé áll, *Wlassics* kultuszminiszter és a közélet kiválóságai egymás után nyilatkoznak az emancipáció mellett és a millenniumi évben — amikor a lap 15 éves fennállását ünnepelte — a király rendelettel nyitotta meg az egyetem kapuit a nők előtt. 1895 közepétől kezdve a hazai nőegyletek hivatalos közlönye lesz.

Az egyesüléstől kezdve a Petőfi vállalaté a lap, és a szerkesztés a kiadóval megegyezik, hogy az előfizetési díjakkal csupán a lap előállítási árát fedezik, a hirdetések jövedelmét társadalmi akciók költségeire fordítják. Mióta az összes magyar nőegyletek hivatalos orgánuma, díjtalanul ad helyet a nőegyletek határozatainak. közli a jótékony adományokat és azok hovaforrását.

1896. szept.-ben *Zsoldos* László veszi át a szerkesztést. Az eddigi „kissé hézagos” kiadvány helyett a legrövidebb idő alatt egy — a művelt közönséget minden tekintetben kielégítő — „elegáns, magasszínvonalú szépirodalmi lapot akar fejleszteni.” Ézért divat csak kevés van benne és a lap visszaváltoztatja nevét *Magyar Nők Lapjára*. 1897. nov. végén férfiszedők helyett szedőlányokat alkalmaztat nyomdájában, a lapot ők szedik ki, „amivel a lap teljesen a nők érdekeit mozditja elő”.

A lap vezetésében ez az „előnyösnek” ígért változás, a „szélesebb alapokra helyezkedés”, a szépirodalomra való átállás nem sok eredményt hozott. Megkezdődik a kiadók és szerkesztők állandó változása, ígér ez is, az is, végül „magasszínvonalú szalonlap”-ot akarnak belőle csinálni, de ezzel teljesen el is tértek a lap múltjától és eredeti céljától, elvesztették kapcsolatukat az olvasóközönséggel és 1898. máj.-ban a lap minden bejelentés nélkül megszűnt.

Még egy tartalmas és értékes szakfolyóiratot kell megemlíteni, a *Nemzeti Nőnevelés*-t, amely 1880. jan.-ban indul és messze átnyúlik a XX. századba. Havi folyóirat a leányiskolák tanítónői, tanítói és általában nőneveléssel foglalkozók számára. A lap célja a nemzeti szellemű nőnevelés minél intenzívebbé tétele, a tanítónők érdekeinek hathatós támogatása, a tudásvágyat kielégítő ismeretterjesztés. Foglalkozik a lap a nő társadalmi helyzetével és lelki világával. Tartalma: neveléstan, neveléstörténet, életrajzok, ismeretterjesztő cikkek, módszertani utasítások, női foglalkozások, kézimunka és háztartás. Azonban általános női vonatkozása kevesebb és inkább pedagógiai szaklapnak tekinthető.

A század vége felé, 1890. márc. 15-én indult meg a *Hölgyek Saját Lapja* című háztartási, gazdasági és szépirodalmi havonta kétszer megjelenő lap, amely nemzeti hivatást akar teljesíteni azzal, hogy „az egész nőkérdéssel behatóan foglalkozik, segíti szellemi és anyagi érdekeiket, őket jó magyar nőknek, takarékos gazdasszonyoknak és magyarul érző, magyar nemzeti eszmékért lelkesülő honleányoknak képezi, hogy gyermekeiket is ilyen szellemen nevelhessék”. A kezdet nehézségein nem tudott átvergődni, a 3. sz. után megszűnt.

A század legvégén — miután egymás után szűnnek meg a háztartási lapok — *Kürthy* Emilné indít *Háztartás*, majd *Nők Ujsága a Háztartás* címmel egy több mint 3 évtizedet élő lapot. Ez már a XX. század női lapjai közé tartozik.

A női lapok gondolat- és feladatköréből indulnak ki, de tulajdonképpen az ifjúsági irodalom területéhez tartoznak a leányifjúság számára kiadott lapok. Részletes ismertetésük itt nem volna indokolt, de érdemes megjegyezni, hogy *Lányok Lapja* címmel 1875 és 1911 között *Dolinay Gyula* szerkesztésében élt egy jól megalapozott lap. — *Leányvilág* címmel jelent meg egy másik lap *Kalocsa Róza* szerkesztésében 1883—1890 között. — A *Magyar Lányok* is a századforduló előtt indult 1894-ben, azonban csaknem 50 éves fennállásának nagyobb része a XX. századra esik.

Vidéki próbálkozások is történtek női lapok terén, de egyik sem emelkedett ki a jelentéktelenségből, megmaradt a helyi igények színvonalán. Ilyen volt a kolozsvári *Hölgyfutár* 1876—1878 közt. Mint a *Magyar Polgár* melléklete jelent meg. — A Jászberényben megjelenő *Nővilág*, mint nőegyleti közlöny, ugyancsak mint melléklap, alig egy évig élt 1879-ben. — A debreceni *Nők Munkaköre* „*Divatvilág*” melléklappal szintén kérésézetű 1881—1882-ben. A debreceni városi lakosság nem érdeklődött a lap iránt, a vidék — állítólag — jobban, de ez kevés volt a lap fenntartásához. Ez különben általános panasz. A fővárosból rendelte a női olvasóközönség a sokkal jobb, szebb lapokat és így helyi lapok nem fejlődhetek ki, pedig jó lett volna, ha a helyi társadalmi kérdésekkel foglalkozó lapok vitték volna előre a kultúrát a helyi adottságoknak megfelelően. — Valamivel színesebb az előbbieknél a miskolci *Hölgyvilág* 1883—1884 között *Divatcsarnok* és *Házartási Lapok* c. melléklapokkal. Ezekben láthatóan mindennel próbálkozik a kiadó, de nem sokáig tarthatja magát. — Pozsonyban is született egy lap *Magyar Gazdasszonyok Lapja* címmel, de ez is csak rövid ideig élt 1880 és 1881 között.

Mellőzhetők azok a kisebb próbálkozások, amelyeknek sem a fejlődés, sem az általános kép szempontjából nincs jelentőségük. Ilyen pl. a *Krátky János* — az *Egyetértés* belső munkatársa — szerkesztésében megjelent *Nők Lapja*, „szépirodalmi és ismeretterjesztő hetilap”. Egyetlen szám jelent meg belőle 1872. aug. 15-én. Első cikke: *Nő-emancipáció* —, különös tekintettel önmagunkra címmel *Júliától*. Szerkesztőjével később néplapok (*Népjog, Világosság, Nép Zászlója*) hasábján találkozunk.

Az önálló női lapokon kívül több folyóirat és néhány hírlap is adott ki női mellékletet vagy melléklapot. Ilyen melléklapok pl. a *Képes Családi Lapok* mellett a *Gazdasági és Házartási Lapok* 1883—1884-ben, a *Nő a Házban* 1886-ban és a *Hölgyek Lapja* 1888—1898 között. (Ez utóbbi 1877-től 1887-ig hetilapként önállóan élt és ezután olvadt be a főlapba.) A *Budapesti Hírlap* mellett *Patyolat* címmel egy fehérnemű- és kézimunka újság jelenik meg 1896-tól 1914-ig. Ezekon kívül több újság állandó női rovatot vagy divatrovatot vezet, pl. *Magyar Családi Lapok, Képes Folyóirat, Család Lapja, Magyar Salon* stb. A cél itt nyilvánvalóan az volt, hogy az újság ezzel is jobban magához kösse előfizetőit és feleslegessé tegye a kisebb női lapokat.

A századforduló lapjai már tudatos, határozott, kifejlett típusok, melyek két főágból fejlődnek tovább, az egyik a divatlap, a másik a szorosabb értelemben vett női lap. A századforduló után ezek a főágak új és új hajtásokat fejlesztenek aszerint, amint a nők társadalmi helyzete, műveltsége, sőt politikai igényei szétágaznak, változnak és fejlődnek. A XX. század

zad női lapjai már nem mutatnak olyan sok fejlődési fokozatot, mint a XIX. századé, de tanulmányozásuk legalább annyira érdekes és kívánatos, hisz mindig közelebb és közelebb kerülnek hozzánk, ma élő, dolgozó és szemlélődő emberekhez, asszonyokhoz.

Jegyzetek

1. A megjelenés ideje, a szerkesztők és kiadók neve a köteten nincs feltüntetve. Az *Uránia* alapításának körülményeit, adatait. I. *Gálos Rezső: Kármán József* c. munkájában. Bp. 1954. — Az első kötet megjelenési idejét *Gálos* nem határozza meg, de az alábbi adatokból kikövetkeztethető: a) a *Magyar Hírmondó* 1794. máj. 23. számában az *Uránia* kiadói hírt adnak arról, hogy az első kötet sajtó alatt van s „rövid nap” kézbe adják; b) az 1794 elején szétküldött jelentés azt ígéri, hogy negyedévenként bocsátják közre; c) mikor az Erdélyi Nyelvművelő Társaság megkeresésére — hogy az *Uránia* is csatlakozzék a magyar irodalom és nyelv kiművelésére — a kiadók felelnek, elküldik okt. 23-án az eddig megjelent két kötetet. Tehát az első kötet megjelenése júliusban (esetleg júniusban) volt.
2. *Uránia* 1. köt. Bevezetés.
3. *Pápay Sámuel: A magyar literatura esmérete*. Bp. 1808. 412. l.
4. *Dezsényi Béla — Nemes György: A magyar sajtó 250 éve*. Bp. 1954. 41. l.
5. *Ferenczy József: A magyar hírlapirodalom története 1780—1876*. Bp. 182. l.
6. *Kósa János: Az utánn nyomás eltöltése Magyarországon*. Magyar Könyvszemle. 1940. 389. l.
7. *Magyar Életrajzok*. 1843. 1. sz. Előszó. IV. 1.
8. *Lesi Viktor: A Frankenburg-jéle Életrajzok*. Debrecen. 1941. 15. l.
9. *Életrajzok*. 1847. 18., 19. sz.
10. *Hazánk*. 1847. 471. l.
11. A lap megindulására vonatkozó adat több irodalomtörténeti forrásban téves. *Ványi Ferenc: Magyar irodalmi lexikon* (Bp. 1926.) 365. lapján a *Hölgyfutár* megindulását 1850. aug. 15-re teszi, míg az i. m. 587. lapján (*Nagy Ignác* címszó alatt) a megállapítása helyes. — *Benedek Marcell: Irodalmi lexikon* (Bp. 1927.) az 1844. évre teszi a lap indítását. — *Vadnay Károly: Visszaemlékezés a „Legelső számra”* c. cikkben (Fővárosi Lapok, 1893. jan. 8.) 1849. dec. 1-re tévesen mondja az első szám megjelenését.
12. *Hölgyfutár*. 1849. dec. 4. Nyílt levél.
13. *Dezsényi—Nemes: i. m.* 136. l.
14. *Hölgyfutár*. 1850. okt. 10.
15. *Pesti Röpivék*. 1850. dec. 1.
16. *Hölgyfutár*. 1850. dec. 2.
17. *Hölgyfutár*. 1853. jan. 15.
18. *Hölgyfutár*. 1856. ápr. 1.
19. *Hölgyfutár*. 1856. okt. 25.
20. *Angyal Dávid: Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése*. Bp. 1927. 132—133. l.
21. *Dezsényi—Nemes: i. m.* 136. l.
22. *Hölgyfutár*. 1856. dec. 31.
23. *Vadnay Károly: Irodalmi emlékek*. Bp. 1905. 18. l.
24. *Szinnyei Ferenc: Hírlapirodalmunk a Bach-korszakban*. Bp. 1939. 5. l.
25. *Nővilág*. 1857. 1. sz.
26. *Dezsényi—Nemes: i. m.* 139. l.
27. *Komlós Aladár: Vajda János* című átfogó és nagyértékű művében (Bp. 1954.) megtaláljuk *Vajda* nagyobb művei mellett kisebb cikkeinek jegyzékét is. A *Nővilágban* megjelent és *Komlós*nál felsorolt cikkei közül kimaradt a *Széptani levelek* c. cikksorozat (1861. I. köt.

- 58—61, 72—77, 132—136. l.), melynek jellemző bevezetése így hangzik: „Kell-e a nőknek hébe-hóba egy kis komolyabb értekezés? Szeretik-e ők a kritikát? Való-e hölgydivatlapba efféle?” A válasz: igen. — Az 1857. évi 21. számban *Beöthy* Lászlóról írt nekrológja is kimaradt *Komlós* művéből, továbbá az 1862-ben (120—124. l.) aláírás nélkül megjelent, de ugyancsak *Vajdának* tulajdonítható cikk: *A nőnem közhasznú szakirodalma.*
28. *Györi Közlöny.* 1859. 8. sz. 31. l.
  29. *Hölgyfutár.* 1857. nov.
  30. *Nővilág.* 1859. évi előfiz. felh.
  31. *Nővilág.* 1859. okt. 30.
  32. Téves *Komlós* Aladár adata (i. m. 133. l.), hogy *Heckenast* a *Nővilág*ot 1863. év végén volt kénytelen megszüntetni *Vajda* népszerűtlensége miatt.
  33. *Mahotka* Jenő: *Szépirodalmi folyóirataink története az abszolutizmus korában.* Bp. 1934. 28. l.
  34. *Nővilág.* 1862. 122. l.
  35. *Nővilág.* 1863. okt. 16.
  36. *Angyal: i. m.* 30. l.
  37. *Divatsarnok.* 1853. 1. sz.
  38. *Arany János hátrahagyott írásai.* Bp. 1889. 4. k. 20. l.
  39. *Jókai Mór: Életemből.* Bp. 1904. I. k. 241. l.
  40. *Napkelet.* 1857. dec. 6.
  41. Nyomtatásban hol ch, hol ts végződéssel szerepel a név, de a lapon sajátkezű aláírásában Festetits.
  42. *Angyal: i. m.* 128. l.
  43. *Angyal: i. m.* 129. l.
  44. *Nejelejts.* 1859. 3. sz.
  45. *Nejelejts.* 1859. dec. 4. Szerk. levelezés.
  46. *Gombostű.* Hírcsarnok. 1862. jún. 28.
  47. *Hölgyfutár.* 1863. jan. 8. és jan. 17.
  48. *Kereszty István: A magyar és magyarországi időségi sajtó időrendi áttekintése 1705—1867.* c. bibliográfiájában említést tesz 1859-ben *Magyar Hölgydivatlap* címmel egy előzményről. Erről tudomásunk nincs, a *Pesti Hölgydivatlap* 1. száma sem utal arra, hogy előzménye lett volna.
  49. *Jókai* c. lap. 1894. jún. 24.
  50. *Szinnyei* József: *Magyar Írók.* VI. k. 221. l.
  51. *Szabó* már a 40-es évek lapjaiba írt novellákat, különösen az *Életképekbe.* Ugyanitt jelentek meg a „*Nők Világa*” című, a magyar irodalomban akkor még újszerű, női problémákkal foglalkozó levelei.
  52. *Magyar Bazár.* 1866. 1. sz. A lipcei kiadó leveléből.
  53. *Magyar Bazár.* 1866. 3. sz.
  54. *Magyar Bazár.* 1868. 1. sz.
  55. *Szinnyei: Magyar Írók.* XI. köt. 1299. l
  56. *Budapesti Bazár.* 1897. aug. 16.
  57. *Az Évszak.* 1895. 8. sz.
  58. *Nők Lapja.* 1871. 25. sz.
  59. *Magyar Polgár.* 1871. 41. sz.
  60. *Nők Lapja.* 1871. 254. l.
  61. *Nők Lapja.* 1871. 22. sz.
  62. *Nők Lapja.* 1871. negyedik negyedévi előfizetési felhívás.

Ungarländische Frauenzeitschriften bis zum XX. Jahrhundert

NAGYDIÓSI GÉZÁNE

Die ökonomische Lage, die Gebundenheit zur Familie und die Interessensphäre der Frauen gestatteten Jahrhunderte hindurch nicht, dass auch sie die Wohltaten des Buchdruckes in solchem Masse geniessen können als die Männer. Als es aber die gründlichen Veränderungen der ökonomischen, gesellschaftlichen und Familienverhältnisse ermöglichten, wurden auch die Frauen zu einem ganz besonderen Leserpublikum, mit dessen Ansprüchen, Geschmack und Interessenkreis man rechnen musste. All das brachte die Literatur für Frauen zustande. Während der weiteren Entwicklung musste auch die periodisch erscheinende Presse die besonderen Ansprüche der Frauen in Betracht ziehen, und so entstanden die nur für Frauen redigierten, periodisch erscheinenden Zeitschriften, die vom Verfasser der leichteren Behandlung wegen „Frauenzeitschriften“ genannt werden.

Mit der Entwicklung und mit dem Leben solcher Zeitungen hat man sich bisher kaum beschäftigt.

In Ungarn erschienen die ersten Versuche am Ende des XVIII. Jahrhunderts. Vorläufig konnte noch von einer ausgesprochenen Frauenzeitschrift keine Rede sein, nur die in Entwicklung begriffene ungarische Literatur bestrebt sich das national gesinnte weibliche Leserpublikum auch damit für sich zu gewinnen, dass sie sich nach seinen Ansprüchen richtet und sich immer auf den Dienst der Leserinnen beruft. Diese in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts existierenden Literaturzeitungen vermehren durch besondere Rubriken und Modebeilagen die Zahl ihres weiblichen Publikums.

Um die Mitte des XIX. Jahrhunderts stellen zwei Literaturzeitungen den Übergang zu den nur im Dienste der weiblichen Interessen stehenden Zeitschriften dar.

Die Abhandlung fasst das mit der Entstehung, Blüte und mit dem Leben dieser Blätter zusammenhängende Material zusammen. Sie erschliesst nicht nur solche Tatsachen, die sich auf die Redaktion und Ausgabe der Zeitungen beziehen, sondern weist auch auf die Wandlung ihres Inhalts, ihrer Rubriken und Themen hin, es machen sich darin sogar Bestrebungen und Kämpfe der Frauen nach Geltung merkbar.

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts zergliedern sich selbst die Frauenzeitschriften nach den besonderen Aufgaben der weiblichen Arbeit; es gaben solche, die hauptsächlich für die Hausfrauen redigiert wurden, andere dienten dem Zwecke der Erziehung. Auch mehrere ausgesprochen literarische Frauenzeitschriften erschienen um das Ende des vorigen Jahrhunderts, man gab auch den jungen Mädchen ihrem Alter und Interesse gemässe Zeitschriften in die Hände.

In den Frauenzeitschriften kamen die für die gesellschaftliche Anerkennung, breitere Arbeitsmöglichkeiten und politische Rechte der Frauen kämpfenden Bewegungen zum Ausdruck; einige Bewegungen hatten sogar ein „Amtsblatt“, welches offen, auch durch seinen Titel, oder nur durch seinen Inhalt kämpft und hilft. Diese Zeitschriften spiegeln die Beziehungen zwischen Frau und Gesellschaft und die Entwicklung der Frauenbewegung wider.

Zur Gesamtheit der Drucksachen für Frauen gehören auch die Modeblätter, deren Entwicklung vom Verfasser bis zum Ende des XIX. Jahrhunderts erörtert wird. Während der Besprechung dieser Modeblätter erhellen sich die verzweigenden künstlerischen, literarischen, geschäftlichen und Verlagsinteressen, welche die Begründung und Aufrechterhal-

tung der Zeitschriften in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts in Ungarn beeinflussten. Die Ausgabe von Modeblättern hatte auch besondere ausländische Beziehungen, vor allem nach Deutschland. (Z. B. Der in Leipzig herausgegebene „Bazar“ erschien auch in ungarischer Sprache, bzw. stand in reger Beziehung mit einem unter demselben Titel erschienenen ungarischen Modeblatt.)

In den ungarischen Modezeitungen gab es immer ein ausgiebiges Feuilleton und die Wandlungen dieser Feuilletons sowohl in ihrem Inhalt als in ihrem Umfang sind von Bedeutung. In der Entwicklung der Modeblätter kämpfen zwei ausländische Wirkungen, die deutsche und die französische miteinander, bald diese, bald jene tritt in den Vordergrund. Die Zeitungen geben sehr nützliche Ratschläge zur Handarbeit und zum Haushalt, und weisen auch auf dem Gebiet der Graphik einen bedeutenden Reichtum auf.

Die Abhandlung befasst sich mit etwa 60 Zeitschriften, die bedeutendsten (etwa die Hälfte) werden ausführlich erörtert. Sie bespricht auch die in Ungarn erschienenen deutschen Modezeitungen.